

LUNDS
UNIVERSITET

Pedagogiska institutionen
Box 199, 221 00 Lund

Kurs: Pedagogik 462
Magisteruppsats, 10 poäng
61-80 poäng
Datum: 2006-01-13

Modern aktionsforskning -kontextualiserad forskning syftande till enbart kunskapsproduktion?

Mark Huisman

Handledare:
Piotr Szybek

ABSTRACT

Arbetets art: Magisteruppsats, 61-80p

Sidantal: 40

Titel: Modern aktionsforskning,
kontextualiserad forskning syftande till
enbart kunskapsproduktion?

Författare: Mark Huisman

Handledare: Piotr Szybek

Datum: 2006-01-13

Sammanfattning:

Aktionsforskning är samlingsnamnet för en palett forskningsansatser där det som förenar är kombinationen av en forskningsstrategi och en förändringsstrategi samt två involverade parter, nämligen forskare och praktiker. Denna studie är en översikt över aktionsforskning som tar sin utgångspunkt i nutid. Studiens syfte är att undersöka och problematisera den moderna aktionsforskningens praktik och teori. I studien görs ett försök att besvara tre frågor; 1 Vad är aktionsforskning och vilka inriktningar finns det inom aktionsforskning? 2 Hur bedrivs modern aktionsforskning? 3 Är den moderna aktionsforskningen blott ett instrument för kunskapsbildning eller syftar den till något mer? Ett försök görs också att positionera aktionsforskning i den process där gränserna mellan forskning och samhälle håller på att luckras upp.

Arbetet är en litteraturstudie som står på tre ben, nämligen artiklar från tidskriften Action Research, artiklar från monografin Handbook of Action Research samt klassisk litteratur beskrivande aktionsforskningens olika inriktningar. I studien föreslås en klassning av aktionsforskning i fem inriktningar, nämligen den från Kurt Lewin härstammande, den demokratiska dialogen, Freires befrielsepedagogik, Participatory Action Research (PAR) och Action Science. Aktionsforskning är kontextualiserad forskning med stark knytning till praktiken. Kunskapsproduktion och demokrati är viktiga begrepp inom aktionsforskning generellt, inom vissa inriktningar är begrepp som medvetandegörande och upprättande av deltagarna i forskningen centrala.

Nyckelord:

Aktionsforskning, Action Research, erfarenhetsbaserat lärande, praktik

Innehållsförteckning

Förord	i
1 Inledning.....	2
1.1 Bakgrund.....	2
1.2 Studiens syfte	3
1.3 Studiens avgränsning	3
1.4 Analoga begrepp	4
1.5 Uppsatsens fortsatta disposition.....	4
2 Metod.....	5
2.1 Metodologisk ansats.....	5
2.2 Litteraturstudie	6
2.3 Bearbetning och tolkning.....	6
2.4 Metodens begränsningar	7
3 Aktionsforskningens huvudinriktningar och personer ...	8
3.1 Ett samlingsbegrepp med många inriktningar	8
3.2 Aktionsforskningens tre personer	10
3.3 Aktionsforskningens huvudinriktningar	11
3.4 Sammanfattning av kapitlet	13
4 Hur bedrivs aktionsforskning?.....	14
4.1 I Lewins fotspår	14
4.2 Dialogkonferenser och demokratisk dialog.....	15
4.2.1 Forskarnas roll i demokratisk dialog.....	17
4.3 Freires befrielsepedagogik.....	17
4.4 PAR, Participatory Action Research	19
4.4.1 PAR – exemplet fokusgruppen	19
4.4.2 PR, Participatory Research.....	20
4.5 Action science	21
4.5.1 Action Science, två exempel på off-line reflektion.....	21
4.6 Aktionsforskning i första person.....	22
4.7 Aktionsforskning i andra person, ytterligare exempel	23
4.7.1 Samtal i arbetslivsforskning.....	23
4.7.2 Narratives i andra persons aktionsforskning.....	24

4.8 Validering av aktionsforskning.....	24
4.9 Sammanfattande reflektion av aktionsforskningens olika inriktningar	25
5 Aktionsforskningens roll, lära eller befria?.....	27
5.1 Kunskapssyn	27
5.2 Tillvaratagande av erfarenhet	29
5.3 Demokrati eller auktoritet?	31
5.4 Kort sammanfattande reflektion av kapitlet	33
6 Aktionsforskningens avsikt och aktörer, sammanfattande diskussion	34
6.1 Praktikern i fokus	35
6.2 Lärande och aktionsforskning.....	36
6.3 Att forska i sitt eget liv?.....	37
6.4 Syftar aktionsforskning till något mer än kunskapsbildning?	37
6.5 Aktionsforskning– deltagarorienterad kunskapsbildning i överensstämmelse med <i>Mode-2</i> ?	38
6.6 Kort slutreflektion och förslag till vidare forskning.....	39
Referenser.....	41

Förord

Denna uppsats är skriven inom ramen för den allmänna kursen i pedagogik på D- nivå vid Lunds Universitet under våren och hösten 2005. Kursledare har varit docent Piotr Szybek, vilken jag vill tacka för intressanta diskussioner i kursens inledande seminariedel samt för synpunkter på uppsatsen i egenskap av handledare.

Mitt personliga mål med denna uppsats har varit att förkovra mig inom aktionsforskning, ja kanske rent av att lära mig så mycket om aktionsforskning att jag själv sedan kan praktisera den. Ämnet kopplar också till mitt intresse för praktisk kunskap och den praktiska kunskapens status inom akademien.

För den läsare som är väl bekant med aktionsforskningens olika inriktningar är kanske vissa avsnitt i de inledande kapitlerna inte så intressanta, men de har varit nödvändiga för mig att skriva för att få överblick över aktionsforskningen. De två avslutande kapitlen är förhoppningsvis intressanta för flertalet läsare. Notera gärna att kursiveringar i texten blott har gjorts föra att underlätta läsbarheten.

Undertecknad är verksam vid institutionen för landskaps- och trädgårdsteknik vid SLU, och jag vill avslutningsvis tacka mina kollegor Ulla och Tim som hjälpt till med läsning av manus.

Alnarp 2006-01-13

1 Inledning

Som forskare vill man ofta att den kunskap man producerar också kommer praktiken till gagn. Men också det omvända perspektivet, att den kunskap som finns i en praktik kommer forskningen till gagn intresserar mig. Skall forskningen producera något som kan tillämpas och i förlängningen kanske förändra en verksamhet? Och kan detta över huvud taget ske utan att forskaren tar klivet in i verksamheten och möter de människor som finns i den? En starkare knytning mellan teori och praktik i forskningen efterlyses från en del håll inom dagens forskarsamhälle.

1.1 Bakgrund

Att avgränsa forskningen från all den aktivitet och verksamhet som äger rum i samhället blir idag allt svårare. Under överskådlig tid har forskaren studerat samhället utifrån utan att själv delta. Nowotny et al (2001) framhåller behovet av socialt robust kunskap och mer öppna system för kunskapsproduktion. Utmärkande för socialt robust kunskap är att den är relationsbetonad och giltig bara i det sammanhang den bildats och att den har en empirisk dimension som utgörs av stegen test - feedback - förbättring. Universitetens roll kommer enligt Nowotny et al att förändras, större krav på följsamhet och anpassning kommer att ställas på bekostnad av den höga specialiseringsnivå man har idag. Nya samarbetsformer mellan vetenskaplig forskning och samhälle förutspås. Detta kunskapssamhälle och denna vetenskap vilka kommer allt närmare varandra kallar Nowotny et al för *Mode-2 Society* och *Mode-2 Science*. Utvecklingen av *Mode-2* sätter strålkastarljuset på tre centrala ämnen, nämligen social rättvisa, ekonomisk jämlikhet och demokratisering av kunskap.

Hur ser det då ut vid svenska universitet och högskolor? Här publiceras årligen spaltmetrar med forskningsresultat via avrapporteringar från landets lärosäten. Men kunskapsöverföring sker oftast bara inomvetenskapligt och kontakter mellan forskare och personer utanför vetenskapssamhället är mer sällsynta, hävdar Tydén (2003). En ambition från staten att förändra detta avspeglas i en ändring i högskolelagen som infördes den 1:e januari 1997:

”Högskolorna skall också samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet.” (Högskoleverket, hemsida)

Även senare förändringar av högskolelagen pekar i riktning mot ett ökat utbyte mellan lärosätet och dess omgivning, exempelvis har under senare år införts en text som inom yrkesprogram kräver att man kan kommunicera i sitt fackämne med dem som inte är specialister inom fackområdet. Att kunna kommunicera forskning till omvärlden förefaller ha ökat i betydelse under senare år i Sverige. Men kan man också samarbeta med människor utanför akademierna direkt i sin forskning?

Inom aktionsforskning (Action Research) är mötet mellan forskaren och de människor som forskningsfrågan avser ofta givet. Aktionsforskning kan liknas vid en palett av forskningsansatser där forskaren tar steget ut ur laboratoriet och in i praktiken. Aktionsforskning har en stark lokal koppling och har alltid en anknytning till handling.

Definitionsmässigt finns några generella parametrar i all aktionsforskning, nämligen kombinationen av en forskningsstrategi och en förändringsstrategi samt två involverade parter, nämligen forskare¹ och praktiker (Ström 1997). I ett aktionsforskningsprojekt finns i uppstarten ett eller flera förändringsfokus, som forskaren känner till. Vanligt är att forskaren försöker få de inblandade (kallas ofta deltagare eller medforskare) att reflektera över sina erfarenheter och insikter på ett sätt som gagnar tänkt förändring.

Aktionsforskningen kan härledas till tankegångar från psykologen Kurt Lewin från 1940- talets USA² och baseras på kunskapsbildning genom erfarenhetsbaserat lärande. Lewins tankar har betytt mycket i formuleringen av teorierna kring erfarenhet och lärande. Viktig för utgångspunkt för centrala teorier inom tidig aktionsforskning är också John Deweys forskning, där denne redan 1938 konstaterar

”...democratic social arrangements promote a better quality of human experience, one which is more widely accessible and enjoyed, than do non democratic and antidemocratic forms of social life” (Dewey 1998 sid. 25).

Erfarenheten uppstår i en situation där en interaktion äger rum mellan en person och dennes omgivning eller mellan två personer. Den erfarenhet som bäddar för nya erfarenheter är en ”fruktbar erfarenhet”, menar Dewey (1998). Kan aktionsforskaren av idag bidra till detta? Och är aktionsforskning verkligen ett verktyg som underlättar lärande, vilket Hollingsworth (1997, sid. 315) påstår?

”...Action research as a management tool enables and facilitates learning. True understanding starts and develops from reflection on one’s own experience. Theory therefore develops from practice and, as a result, is owned by all who are involved in delivering this service”

1.2 Studiens syfte

Studiens syfte är att undersöka och problematisera den moderna aktionsforskningens praktik och teori.

Några delfrågor som utvecklas i studien kan urskiljas:

- Vilka inriktningar finns det inom aktionsforskning?
- Hur bedrivs modern aktionsforskning?
- Är den moderna aktionsforskningen blott ett instrument för kunskapsbildning eller syftar den till något mer?

1.3 Studiens avgränsning

Studien baseras, förutom på min förförståelse, helt på skriftliga källor. ”Modern” aktionsforskning signalerar en avgränsning i tiden av källmaterialet. Merparten av

¹ Forskaren (den yrkesmässige) kan ersättas av en annan person, en handledare, ”kritisk vän” eller forskarkollega, med undantag för aktionsforskning i första person.

² Lewins forskning är den oftast angivna startpunkten för aktionsforskningen. Det finns som vid all historieskrivning möjlighet att ta avstamp hos andra forskare som nått resultat inom området tidigare.

underlaget är tryckta källor från sent 1990- tal eller 2000- talet. Tidskriften *Action Research*, som börjat ges ut 2003, samt antologin *Handbook of Action Research* (2001) bestående av 45 artiklar har varit basen för studien. Begreppet *modern aktionsforskning* signalerar att jag koncentrerat mig på källor från *den senaste vågen*, alltså från det senaste årtiondet. En del av den äldre, klassiska aktionsforskningslitteraturen finns med för att belysa den historiska och teoretiska bakgrunden.

En överblick av aktionsforskningens inriktningar har varit styrande framför fördjupning i enskilda inriktningar. Av praktiska skäl har exemplifieringar inom olika inriktningar av aktionsforskning begränsats. Begreppen lärande, demokrati och praktisk/teoretisk kunskap har varit viktiga ledord i studien och har också varit styrande vid selectionen av källorna.

Aktionsforskning bedrivs i första person (självstudie), andra person (dialog,) eller tredje person (icke- personliga ”samtal”). Tyngdpunkten i studien ligger på första och andra person.

1.4 Analoga begrepp

Begreppet aktionsforskning är frekvent förekommande i hela uppsatsen. Ibland ersätts det med begreppet aktion, vars innebörd är ungefär densamma.

Begreppen kunskapsproduktion och kunskapsbildning har använts synonymt.

1.5 Uppsatsens fortsatta disposition

Rapporten inleds med (kapitel 2) en beskrivning på hur jag gått tillväga i mitt arbete med att söka, koncentrera, problematisera, kategorisera och presentera den litteratur som belyser mina frågor ovan. Därpå följer ett kortare avsnitt (kapitel 3) som ger en översikt över aktionsforskningens huvudinriktningar följt av ett något längre avsnitt som försöker tränga in i hur aktionsforskning bedrivs i praktiken med ett antal exemplifieringar på aktionsforskningens genomförande (kapitel 4). Kapitel tre och fyra är en presentation av källmaterialet utmejslad genom frågeställningarna, medan det femte kapitlet är en analys av centrala aspekter inom aktionsforskning som kunskaps- syn, tillvaratagande av erfarenhet, praktisk kunskap och demokrati. Uppsatsen avslutas med en sammanfattande diskussion.

2 Metod

I detta kapitel redogör jag för utifrån vilket synsätt jag har arbetat med uppsatsen. Vidare redovisar jag hur jag gått tillväga vid urval av litteratur samt vid bearbetning och tolkning av densamma. I det sista avsnittet redogör jag för svagheter jag kan se i mitt tillvägagångssätt under hela arbetsprocessen.

2.1 Metodologisk ansats

Forskning skulle bildligt kunna sägas handla om att producera ny kunskap, utreda var denna kunskap är tillämplig och utveckla teorier om det som studeras. En klassisk indelning av forskningens kunskapsintresse inom samhällsvetenskapen i tekniskt, praktiskt och emancipatoriskt görs ofta (Leino & Leino 1992, Kvale 1997). Mitt studium bygger på en tolkning av litteratur som selekterats fram med syftet att ge underlag för att kunna problematisera den moderna aktionsforskningens praktik och teori.

Ricoeur (1993) argumenterar mot dikotomin mellan det tekniska och det praktiska kunskapsintresset inom texttolkning och förkastar teorin att det skulle finnas en metod för förklaring och en för förståelse på det epistemologiska planet. Förståelsen föregår, ledsagar, avslutar och innesluter förklaringen, menar Ricoeur (1993). Det praktiska eller tolkande kunskapsintresset, något färgat av Ricoeurs konklusion ovan, leder till tolkande eller hermeneutiska metoder, vilket är min metodologiska ansats. Gemensamt för tolkande metoder är att de avancerar genom att forskarens förförståelse av det studerade gradvis fördjupas genom att man blir alltmer insatt i det sammanhang och den fråga man studerar (Leino & Leino 1992).

Idén till uppsatsen väcktes när jag läste två avhandlingar som berörde aktionsforskning. Aktionsforskning är en typ av forskning som problematiserar relationen mellan teori och praktik, något jag intresserat mig för i min yrkesroll som adjunkt vid ett mindre lärosäte. En viss, men ganska ringa förförståelse för temat fanns således hos mig, när jag startade arbetet med uppsatsen.

Min förförståelse, mitt litteratururvalsförfarande, min tolkning och min bearbetning påverkar allesammans det jag väljer att presentera i rapporten. Det material som slutligen presenteras genereras av uppsatsens syfte och forskningsfrågor, men är givetvis påverkat genom min selektion av litteratur, bearbetning, tolkning samt val av presentationsupplägg. Uppsatsen är utarbetad och skriven utifrån ett subjektivt synsätt. Min ansats är holistisk, syftet är att aktionsforskningen som helhet skall problematiseras, förstås och presenteras med utgångspunkt i aktionsforskningens diskurs, alltså hur denna forskning bedrivs och vilka erfarenheter och teorier som ligger bakom.

2.2 Litteraturstudie

Uppsatsen är en ren litteraturstudie. Inledningsvis läste jag några forskningsartiklar, antologier och avhandlingar varefter syftet precisades till *att undersöka och problematisera den moderna aktionsforskningens praktik och teori*, detta som en avgränsning. Med modern syftar jag på en avgränsning till litteratur från 1990- och 2000-talet. Undantaget från den ”moderna” litteraturen är publikationer skrivna av de ”klassiska” författare inom aktionsforskning (exempelvis Kurt Lewin, Björn Gustavsen) för att kunna förstå och förmedla aktionsforskningens bakgrund, historia och grundläggande teorier. En annan avgränsning jag gjorde var att koncentrera vidare litteratursökningar till aktionsforskning i första (självreflektion) och andra person (dialog), alltså välja bort tredje person (organisationsnivån). En första riktad litteratursökning i LIBRIS gav 209 träffar på Action Research, en sökning i Lunds Universitets elektroniska tidskriftsdatabas ELIN (Electronic Library Information Navigator) betydligt färre. I ELIN fann jag tre tidskrifter med direkt koppling till aktionsforskning, nämligen *Systematic Practice and Action Research*, *Action Research* och *Concepts and Transformation*. En översiktsstudie av abstracts visade att tidskriften Action Research, som startades 2003, var den mest relevanta för studien, men några artiklar från *Concepts and Transformation* finns också med i underlaget. Artiklar från tidskrifter, framförallt Action Research, är ett av de tre benen uppsatsen står på.

Det andra benet uppsatsen står på utgörs av artiklar från antologin *Action Research*, ett nutidsdokument över modern aktionsforskning omfattande 45 artiklar, alla vetenskapliga med referenser. Det tredje benet utgörs av främst av ”klassiker” inom aktionsforskningen (ovan) men också källor som tillkommit under arbetets gång via hänvisningar i läst litteratur. Den absoluta merparten av artiklarna och antologierna är författade på engelska. Vid urval av artiklar har pedagogiskt relaterade aspekter, ofta kunskapsproduktion, varit styrande förutom ovanstående avgränsning till aktionsforskning i första och andra person.

2.3 Bearbetning och tolkning

Artiklar och antologier har lästs med mina pedagogiska glasögon och med uppsatsens syfte och frågeställningar som verktyg för memorering, viktning, och vidarebearbetning av textens innebörd och mening. Själva bearbetningen kan i viss mån liknas vid en hermeneutisk cirkel. Efter en första genomläsning av all vald litteratur har en textkoncentration av det som svarar mot frågorna gjorts. Det andra steget har utgjorts av en kategorisering av texten utifrån de tre forskningsfrågorna. Samma underlag har ibland varit aktuellt under mer än en fråga. I det tredje steget har texten bearbetats och inordnats under olika avsnitt i uppsatsen.

Tolkningsprocessen har egentligen pågått under hela arbetets gång, från det att läsningen av texter startat. Även i själva skrivfasen äger en viss bearbetning och tolkning av min förståelse av texterna rum. Under hela processens gång har jag då och då fått återvända till ursprungstexterna för att kontrollera min förståelse av det jag bearbetar. Med utgångspunkt i min förförståelse och med forskningsfrågorna för ögonen har jag tolkat de olika författarnas resonemang och resultat till en för mig ny förståelse av frågorna, vilken förmedlas i min text.

2.4 Metodens begränsningar

Jag ser framför mig tre kritiska moment mitt arbetssätt, nämligen urvalet av litteratur, tolkningen av det skrivna samt hur jag utformar själva rapporten. Vad gäller urvalet av litteratur hade detta kunnat göras annorlunda, samtidigt som jag är sanningsenlig – jag utgår från den litteratur jag läst, refererar till och redovisar. Min tolkning av det lästa är en annan, sannolikt mer svårutredd begränsning. Min förförståelse, med olika intresseområden jag har kunskaper i och är särskilt uppmärksam på, medvetet eller omedvetet, påverkar mig. Kanske låter jag mig omedvetet entusiasmeras av vissa författares idéer, resonemang och resultat och lyfter fram dessa mer än andra.

Utformandet av rapporten följer i stort de underförstådda regler som gäller för publikationer av denna art. En ambition har funnits att redovisa svaret på forskningsfrågorna i kapitel tre, fyra och fem. Den övergripande målsättningen i rapporteringens struktur och stil har varit att gagna läsbarheten.

3 Aktionsforskningens huvudinriktningar och personer

I detta kapitel skisserar jag aktionsforskningens huvudinriktningar och presenterar dem mycket kort för att ge läsaren en vy över aktionsforskningens landskap. Jag försöker att utveckla vad aktionsforskning är och ger exempel på definitioner. De metodologiskt särskiljbara riktningarna "Lewins Loopar", OU (organisationsutveckling), Freires befrielsepedagogik, PAR (Participatory Action Research) och dess släktingar samt AS (Action Science) beskrivs. Vidare definieras det som inom aktionsforskning benämns första, andra och tredje person.

3.1 Ett samlingsbegrepp med många inriktningar

Aktionsforskning eller *Action Research* är något av ett paraplybegrepp för ett flertal olika inriktningar av praxisorienterad forskning. Då flera aktionsforskningsinriktningar saknar etablerade svenska namn väljer jag i en ansats att räkna upp de viktigaste att använda deras anglosaxiska beteckningar, nämligen AR (Action Research), PAR (Participatory Action Research), PR (Participatory Research), PRE (Practice Research Engagement), och AS (Action Science).

Nära besläktad med PAR är också den pedagogik som utvecklades av Paulo Freire i hans arbete med alfabetisering på den latinamerikanska landsbygden. Listningen av inriktningar gör inget anspråk på att vara fullständig, tvärtom har medvetet vissa strömningar inom aktionsforskningen utelämnats, exempelvis OU (organisationsutveckling). I det underlag denna uppsats bygger på återfinns exempel på aktionsforskningens teori, metoder eller praktik inom arbetslivsforskning, utbildningsforskning och större företags forsknings- och utvecklingsenheter, forskningsområden som också Lorentz (2004) listar. Första persons aktionsforskning (egenreflektion) är sådan till sin natur, att den rimligen borde kunna återfinnas inom många forskningsområden, fler än de nyss uppräknade. Jag utvecklar nedan huvudinriktningarna av aktionsforskning lite mer.

Inom all aktionsforskning finns en strävan efter att förändra något, invävt i en forskningsstrategi (Ström 1997). Oftast finns två parter, forskaren och praktiker(na), med undantag av aktionsforskning i första person, där forskaren och den beforskade är samma individ. Undantag kan också finnas bland en del mycket praxisorienterade former av aktionsforskning där gränsen mellan forskaren och praktiker(na) är mycket diffus eller rent av utsuddad. Några exempel på försök att definiera aktionsforskning, myntade av några av den moderna aktionsforskningens frontfigurer, Jean McNiff, och Peter Reason, ges nedan:

Action research is a name given to a particular way of researching your own learning. It is a practical way of looking at your practice in order to check whether

it is as you feel it should be ... No distinction is made between who is a researcher and who is a practitioner. Practitioners are potential researchers, and researchers are practitioners (McNiff 2002, sid.15).

... action research is a participatory, democratic process concerned with developing practical knowing in the pursuit of worthwhile human purposes, grounded in a participatory worldview which we believe is emerging at this historical moment. It seeks to bring together action and reflection, theory and practice, in participation with others, in the pursuit of practical solutions to issues of pressing concern to people, and more generally the flourishing of individual persons and their communities. (Reason 2001, sid. 1.)

Till ovanstående frontfigurers definitioner fogar jag Lorentz (2004) som studerat begreppet aktionsforskning och dess användning inom pedagogisk forskning,

För att beteckna en forskningsverksamhet med ett nära samband mellan den som igångsätter och verkställer en aktion och den som analyserar förändringsprocessen och dess effekter har man sedan 1950-talet använt begreppet aktionsforskning (Lorentz 2004, sid. 3).

Aktionsforskningen ifrågasätts och har ifrågasatts inom akademierna, vilket framgår i många av artiklarna denna studie lutar sig emot - ibland är det rena försvarstal för aktionsforskning som trovärdig forskning som inleder och till och med dominerar en del av de refererade studierna. Men många aktionsforskare försöker komma med bidrag till vetenskapssamhället som reflekterar över, prövar och utvecklar metodologi syftande till att göra aktionsforskningen mer trovärdig, exempelvis McNiff (2002) som skrivit en lärobok i aktionsforskning. Hon lyfter fram två faktorer är viktiga för aktionsforskningen sett i ett helhetsperspektiv, sett utifrån såväl forskningens genomförande som resultatens erkännande. Den ena faktorn är genomförandet av systematiska fallstudier, visande på utvecklingen av grupper av lärande individer inom organisationer och den sorts kunskap dessa grupper genererar för större sociala framsteg. Den andra är utvecklingen av effektiva former för spridande av resultaten, så att de inte blir förbisedda och att de blir erkända som en legitim form av kollektivt vetande (McNiff 2002).

Modern aktionsforskning spänner alltså över ett mycket brett fält vad avser såväl forskningens mål, metoder som antal deltagande personer. Några av aktionsforskningens centrala begrepp är deltagande, demokrati, kunskap i handling, praktikrelaterade frågor och mänsklig utveckling (Reason & Bradbury 2001). Även om lärandet är väsentligt inom aktionsforskningen hävdar flera författare att problemlösning går före kunskapsbildning (Gaventa & Cornwall, 2001, Greenwood 2002). Man menar inom vissa inriktningar av aktionsforskning att strävan inte är kunskap för kunskapsbildningens skull, utan man eftersträvar kunskap som leder till förbättringar för deltagarna. Sådan kunskap blir i aktionsforskarens perspektiv en organisatorisk förbättring eller en lösning på de praktiska problemen som initierat projektet (Gaventa & Cornwall 2001). Lincoln (2001) går så långt att hon fastslår att en forskningsprocess syftande enbart till ny kunskap eller publicering inte kan definieras som aktionsforskning. McNiff (2002) lägger istället tyngdpunkten på lärandet, hon menar att eftersom aktionsforskning alltid har med lärande att göra, och lärande har med utbildning och växt att göra, så är aktionsforskning en slags utbildningsforskning.

Inom aktionsforskning finns idag ett antal nätverk och några tidskrifter. Redan 1976 bildades i Storbritannien 1976 Collaborative Action Research Network, ett nätverk inom utbildningsområdet (<http://www.did.stu.mmu.ac.uk/carn/>)³. Nätverket arrangerar konferenser, har diskussionsforum och ger ut tidskrifter Educational Action Research. (White 2004)

3.2 Aktionsforskningens tre personer

Aktionsforskning kan bedrivas i första, andra eller tredje person eller mer tydligt egenreflektion, dialog samt större grupper utan direkt kontakt (organisationsnivå). Gränsdragningen mellan de tre personerna är oftast lätt att göra. Aktionsforskning kan övergå från en person till en annan eller pendla mellan två eller rent av tre personer. Så kan exempelvis reflektionerna i första persons (egenreflektion) aktionsforskning ventileras i en grupp och således bli föremål för andra persons (dialog) aktionsforskning för att sedan rapporteras i syntetiserad form. En bearbetad transkription från flera andra persons aktionsforskning (flera samtal) kan analyseras och därmed bli aktionsforskning i tredje person (organisationsnivå).

Första persons aktionsforskning eller praktik och metoder syftar till att forskaren genomför en undersökning i sitt eget liv. Han/hon bedömer i sitt medvetande effekter i omvärlden när han/hon handlar. Första persons aktionsforskning förflyttar undersökandet alltmer mot våra dagliga handlingar, sedda inifrån. I denna forskningsprocess undersöker man ofta personliga erfarenheter (Reason & Bradbury 2001, Greenwood 2002, Marshall 2004, White 2004).

Andra persons aktionsforskning eller praktik och metoder handlar om dialogsituationer där människor möts i gemensamma angelägenheter, till exempel att förbättra vår personliga och yrkesmässiga praktik både tillsammans och var för sig. Andra persons aktionsforskning startar med en interaktion (dialog) och inrymmer skapandet av en gemenskap för undersökande och lärande organisationer. (Reason & Bradbury 2001, Greenwood 2002).

Tredje persons undersökningar går ut på att skapa en större gemenskap av kvalitet med involverande individer som på grund av att de inte kan träffas (alltså utspridda på stora avstånd exempelvis) kan ha icke-personlig kontakt genom forskarens arbetsprocess. Skrivande om processen som sådan eller dess resultat kan också vara en viktig form av tredje persons aktionsforskning. Exempel på aktionsforskning i tredje person som haft politisk karaktär finns, exempelvis de norska dialogkonferenserna som var ett samarbete mellan flera parter på den norska arbetsmarknaden (Pålshaugen 2001, Reason & Bradbury 2001, Greenwood 2002).

De tre personerna kan användas som en variabel vid försök till kategorisering av aktionsforskning kopplat till andra parametrar som exempelvis tidsdimensionen (nutid, dåtid, framtid). Detta görs i en artikel av Chandler & Torbert (2003), i ett försök att låta aktionsforskningen närma sig den tekniskt (positivistiskt) orienterade forskningen. Genom att kombinera de tre personerna, de tre tidsdimensionerna och tre typer av

³ 2005-10-18

praktiker genereras 27 typer av aktionsforskningskoncept, en kategorisering som sedan kan användas som underlag vid exempelvis statistiska analyser.

3.3 Aktionsforskningens huvudinriktningar

Rent historiskt räknas i regel den tyske psykologen Kurt Lewin som den som initierade aktionsforskning som forskningsmetod (Gustavsen 1990, Ström 1997). Att peka ut exempelvis när eller var en framgångsrik teori eller verksamhet startar eller dess upphovsman är alltid svårt, men jag håller mig här till den breda fåran där man pekar ut Lewin som aktionsforskningens upphovsman. Lewin arbetade mycket inom psykologin, och mest känd är kanske hans fältteori, som artikulerade hypotesen att individen existerade i ett livsrum där många krafter verkar, och där lärandet sker som ett resultat av förändring i de kognitiva strukturerna. Lewin nöjde sig inte med den mer teoretiskt relaterade fältteoriarbetet, utan strävade efter att sätta sina resultat inom psykologin i praktisk tillämpning. I flera av de referenser som finns till hans forskning framskyntar försöksverksamhet i en praktik, exempelvis på fabriker (Lewin 1997). Hans bakomliggande motiv var samhällsförbättring. Lewin emigrerade strax före andra världskriget till USA, och det är från denna tid de viktigaste resultaten med anknytning till aktionsforskning härstammar. En viktig kunskap härstammande från Lewins forskning är att engagemanget i ett aktionsforskningsprojekt ökade markant om deltagarna kontinuerligt blev informerade om forskningsresultaten under gång. (Granberg & Ohlsson 2004, Ström 1997)

Lewin var med om att skapa "National Training Group Laboratories" i USA som arbetade med träning av grupper (mestadels på arbetsplatser) med aktionsforskningsinriktat arbetssätt. Han hade också kontakter med grundarna för The Tavistock Institute of Human Relations i England, ett institut som under lång tid kom att ha stor betydelse för den europeiska aktionsforskningen och som fortfarande är aktivt idag. Lewin intresserade sig också för den kritiska teorin och fokuserade på problematiken knutna till det demokratiska kontra det auktoritära. Här finns anknytningen till Dewey som ägnade en betydande del av sin digra publicering åt frågan demokrati och lärande. Gustavsen (1990) hävdar med viss försiktighet att det var oklart om demokrati för Lewin handlade om psykologi och mänskliga egenskaper eller om social organisation. Denna fokusering på individer och grupper på bekostnad av samhällsformerna i stort blev helt dominerande bland Lewins efterföljare, och kritiserats av Gustavsen.

Corey fortsatte på 1950- talet i Lewins fotspår i USA (Zeichner 2001). Aktionsforskningens utveckling i USA kantrades under 1960- talet mot organisationsutveckling (OU) som mer tjänade företagets syften än de ursprungliga idealen som deltagande och påverkansmöjlighet för arbetaren. Aktionsforskaren blev mer en konsult åt företagsledningen, ett mellanled i en hierarki spelande rollen av hjälpreda åt företagsledningen (Ström 1997). Den anställda i företaget fick, istället för att få vara med och tillsammans med forskaren arbeta fram förändringsförslagen, dessa serverade från sina överordnade via konsultens medverkan. Organisationsutveckling (OU) som aktionsforskningsinriktning kom i USA under dessa år mer att betecknas som ett verktyg för företagsutveckling (och sannolikt framgång) via styrning från chefer snarare än dialog med demokratiska ansatser. Aktionsforskningen ifrågasattes starkt av akademien i USA och försvann på 1960- talet från litteraturen inom utbildningsväsendet tills den återkom på 1980- talet

när en ny forskningsrörelse (paradigm) uppstod inom undervisningsväsendet (Zeichner 2001). Vid en mer ingående granskning av OU- rörelsen än vad ramen för denna studie medger, skulle sannolikt en mer diversifierad och nyanserad bild framträda, men jag väljer att med stöd av Gustavsen (1990), Ström (1997) och Zeichner (2001) välja bort OU- rörelsen för detta arbetes vidkommande, med argumentet att rörelsen står för långt från de grundläggande värderingarna inom aktionsforskning.

Dialogkonferenser byggda på demokratisk dialog är en annan typ av aktionsforskning inspirerad av Habermas teori om ömsesidigt samförstånd mellan människor i olika positioner (Verständigung, Ström 1997). Dialogkonferenser har praktiserats med framgång i framförallt i Norge och Sverige (LOM- programmet¹) och praktiseras fortfarande. I den demokratiska dialogen (som dialogkonferenserna bygger på) kombineras konceptet för aktionsforskning i andra person i form av gruppsamtal med aktionsforskning i tredje person. Själva syftet med dialogkonferenserna är organisationsutveckling. I fortsättningen av denna studie kommer jag att fokusera på den demokratiska dialogen som verktyg och i stort utelämnat organisationsnivån i aktionsforskning.

Freires pedagogik (Freire 1977 sid. 5-42), syftande till att avskaffa samhällets förtryckssystem och det förvrängda medvetande detta system skapar, kan också positioneras inom aktionsforskningen. Frigörelse kan enligt Freire bara ske genom att man blir medveten om förtryckssystemets funktioner. Genom växelverkan mellan reflektion och handling blir aktörerna medvetna om förtrycket, så att de till slut kan avskaffa det. Freires pedagogiska praktik utgörs av två steg, undersökning av generativa teman och kulturcirkel. Som en röd tråd genom båda processerna går dialogen mellan pedagogen och deltagarna (Ström 1997, Freire 1977 sid. 5-42). Freires forskning skulle kunna uppfattas som starkt knutna till det vi på 1970- och 1980- talet kallade utvecklingsländer i Latinamerika och Afrika, där många länder under denna tid var rena diktaturer och ett förtryck utövades mot befolkningsmajoriteten.

Den teoretiska kärna som låg bakom Freires metodologi, realiserad i den jordnära undersökningen och den demokratiska undervisningsformen kulturcirkeln, har inspirerat andra inriktningar inom aktionsforskningen, bland annat Participatory Action Research (PAR). PAR lägger särskild vikt vid frågor som kan bli bortdefinierade i vissa aktionsforskningsansatser, exempelvis makt. Demokrati och empowerment är viktiga inom PAR, inom vissa grenar i PAR- familjen är de viktigare än produktionen av ny kunskap. Kännetecknande för PAR är att det är ett en grupp människor som tillsammans med en forskare i princip formulerar, genomför och ibland också utvärderar ett forskningsprojekt. Forskningen kan betecknas som deltagar- och praxisorienterad. Deltagarna förutsätts ta ansvar för forskningsprocessen, detta gör att forskaren blir en i gruppen (Ström 1997, Lorentz 2004).

Närliggande PAR är PR (Participatory Research). Participatory Research skiljer sig från annan samhällsvetenskaplig forskning genom att den grundas på (vanliga) människors deltagande i forskningsprocessen, integrationen av forskning och handling och den *praktiska naturen av den kunskaps som genereras*. Denna typ av forskning har inte bara som målsättning att lösa socialt relaterade problem genom tekniskt effektiva metoder, utan är också en socialt riktad handling som upprättar förtryckta, inspirerat av Freires befrielsepedagogik. (Hall 2001, Park 2001).

Också PRE (Practice Research Engagement) har anknytning till Freires befrielsepedagogik och ingår liksom PR i PAR- familjen. PRE är en gren i aktionsforskningen som syftar till att demokratisera kunskap genom att möjliggöra deltagande för marginaliserade (svaga) grupper i den sociala processen vid byggandet av kunskap. (Brown 2003)

Reflekterande gemenskaper slutligen är en typ av aktionsforskning som initierats av Argyris och går under benämningen Action Science. Informella grupperingar av människor intresserade av likartade frågor träffas, granskar idéer, diskuterar och försöker förändra praktiken med stöd av aktionsforskaren som fungerar som handledare. Aktionsforskarens roll är att bidra till att gruppmedlemmarnas utveckling genom att stödja deras reflektion över den värld de skapar, så de kan förändra den på ett medvetet sätt. Genom framför allt double-loop learning (problemformulerande) skall deltagarna lära sig att utöva jämlik praktik. (Ström 1997)

3.4 Sammanfattning av kapitlet

Den aktionsforskning jag studerat skulle övergripande kunna kategoriseras i tre grupper. Den första är inriktningar med tyngdpunkt på kunskapsproduktion, dit jag räknar Kurt Lewins skola med efterföljare. Den andra är mer demokratiorienterade inriktningar som Freires befrielsepedagogik, PAR med dess syskon samt Action Science. Den tredje är inriktningar med tyngdpunkt på organisationsutveckling som OU och dialogkonferenser.

Aktionsforskningens huvudinriktningar vilar i stor utsträckning på fundament av sociala, pedagogiska eller andra samhällsorienterade teorier och värderingar. Uppdelningen i första-, andra-, och tredje person har en hierarkiskt lägre nivå än inriktningarna som sådana. Personerna kan sägas vara en metodik inom en inriktning, men kan samtidigt fungera väl som strukturerare i ett studium av detta slag. Första person pekar tydligt mot egenreflektion, andra person pekar mot dialogen och tredje person pekar mot organisationen.

I nästa kapitel ges exempel på hur aktionsforskning bedrivs, strukturerat utifrån såväl huvudinriktningarna som de tre personerna.

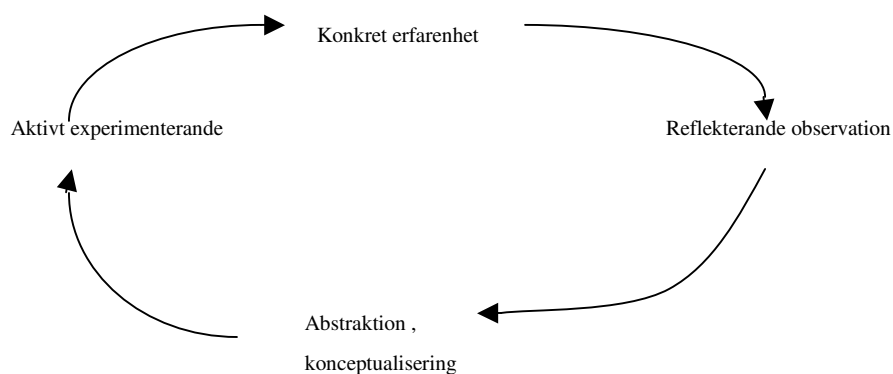
4 Hur bedrivs aktionsforskning?

I detta kapitel presenterar jag olika exempel på hur aktionsforskning bedrivs i praktiken. Jag försöker att besvara frågan "hur bedrivs aktionsforskning"? Ambitionen är att ge minst ett exempel från varje huvudinriktning inom aktionsforskning, om än med variation i detaljeringsgrad. Aktionsforskning i första person samt validering av aktionsforskning tas också upp i kapitlet.

4.1 I Lewins fotspår

Begreppen single-loop learning och double-loop learning förekommer ofta inom pedagogiken. Förenklat kan det förra härledas till lärande utan reflektion (mer eller mindre strikt regelföljande) medan det senare föregås av reflektion och ofta innebär en omformulering av problemet. Looparna kan härledas till det vi ibland kallar för Kolbs cirkel för lärande, (Kolb 1984) grunden för Kolbs arbete har dock lagts Dewey, Lewin och Piaget – främst Lewin. Denna Kolbs "cirkel" åskådliggör interaktioner mellan erfarenhet, abstraktion, handling och upplevelse (se figur 1 nedan). Lewin upptäckte några år före sin död under en utbildningsinsats i en amerikansk fabrik att feedback från gruppledaren i en grupp ökade möjligheterna till lärande, förändring och ökad självinsikt hos gruppmedlemmarna. Detta upptäckt bidrog starkt till det som så småningom visualiserades i den erfarenhetsbaserade modellen för lärande där loopar mellan erfarenhet, reflexion, konceptualisering och experimenterande illustrerar lärandet. (Granberg & Olsson 2004)

White (2004) har jobbat med konfliktlösning med Lewins modell för aktionsforskning som utgångspunkt (se figur 1 nedan). Hennes arbete startade med konkreta erfarenheter i praktiken över en längre tid, vilka hon sedan reflekterade över och konceptualiserade inom ramen för forskarstudier. De slutsatser hon drog prövade hon sedan i praxis och hon började sedan på ett nytt varv genom att göra nya erfarenheter.

Figur 1

Förenklad skiss av Kolbs modell för erfarenhetsbaserat lärande (Kolb 1984)

Modeller är oftast idealiseringar av verkligheten och låser betraktaren i ett förutbestämt tänkande. McNiff (2002) ifrågasätter modeller som exempelvis Kolbs och menar att man får ta dem för vad de är, nämligen riktlinjer som stöd för hur en process kan falla ut. Att påstå att aktionsforskningsmodeller kan nyttjas i praktiken är att instrumentalisera aktionsforskning, att göra den till ett instrument som kan vara påfrestande och förvränga kreativa människors handlingar (praktik). McNiffs egen syn på aktionsforskning har utvecklats från en process som visualiseras som en regelbunden spiral där planering följs av handlande; som följs av reflektion; som följs av observation; som följs av planering etc., till en process som illustreras med en mer oregelbunden spiral där småspiraler går ut och återinfogas i huvudspiralen. Hon ansluter sig till synsättet att det i processen ingår moment som observation, beskrivning, planering, handling, reflektion, utvärdering och modifiering, men dessa moment behöver inte nödvändigtvis uppträda i regelbundna sekvenser eller vara helt igenom rationella.

En av Lewins tidiga efterföljare, Corey, såg aktionsforskning som en cyklisk process där den ena cykeln påverkar nästa. Corey skisserade flera tydliga faser i aktionsforskningsprocessen. Initialt identifieras problemområdet och därefter formuleras ett specifikt problem eller en hypotes samt ett mål och en metod att nå målet. Det tredje steget utgörs av ett omsorgsfullt dokumenterande av handlingar och samlande av bevis för att bedöma om målet uppnåtts. Därefter dras generella slutsatser med hjälp av bevisen kopplat till relationen mellan handling och önskade mål och slutligen provas kontinuerligt dessa generella slutsatser i handling. (Zeichner 2001)

Den syn på aktionsforskning och lärande som Lewin och de som gått i hans fotspår har kan med ett kritiskt öga betraktas som väl systematisk och programmerad, vilket också Gustavsen (1990) framför. Den tidiga aktionsforskningen verkar inte i någon större utsträckning intressera sig för individens utveckling, vilket andra, senare implementerade inriktningar inom aktionsforskning gör.

4.2 Dialogkonferenser och demokratisk dialog

Någonstans i tiden runt studentrevolten 1968 och den turbulenta tid som följde synliggjordes ett ökat behov av demokrati och medbestämmande på arbetsplatser i Norge och Sverige. Ett inslag i denna demokratiseringsprocess var det som kom att kallas demokratisk dialog. Dialogen ägde rum inom ramen för den befintliga maktapparaten stat, fackförening och arbetsgivare. Samtal för att förbättra klimatet och effektiviteten i form av demokratiska dialoger, organiserade av forskare, började föras.

Björn Gustavsen är en av den demokratiska dialogens förgrundsgestalter. Gustavsen knyter an till Lewin, och hävdande att Lewin kopplade samman teori med experiment i ett jämbördigt förhållande liknar han Lewins aktionsforskning vid "raids into reality performed to verify grand theory" (Gustavsen 2001, s. 24). En kort historisk tillbakablick över praktik-teorifrågan sammanfattar Gustavsen med att teorins roll inte bara är att underlätta för oss att få en bild av världen såsom den är, utan betonar att teorin framförallt kan hjälpa oss att se hur världen *kunde ha varit*. Förståelse är något som kretsar kring tre referenspunkter: teori, praktik såsom *den är* och praktik såsom *den hade kunnat vara*. Här tangerar Gustavsen Aristoteles grundläggande kunskapssyn med Theoria, Techne och Fronesis. Samtidigt som den demokratiska dialogen bygger på grundläggande erfarenhetsbaserad kunskap som utvecklas i dialogform så markerar

Gustavsen också att den är något delvis nytt och annorlunda. Dagens problem och utmaningar måste angripas med andra metoder, menar han. Forskningen måste anpassas till de förhållanden som råder där forskningen skall äga rum. För att lära av praktiken såsom den verkligen är, måste vi kunna jämföra och arbeta med ett brett spektrum av projekt och verksamheter. Här argumenterar han för aktionsforskning i tredje person, forskning som bedrivs inom ramen för så kallade dialogkonferenser. (Gustavsen 2001, Gustavsen 2003a).

Dialogkonferensen har två syften, dels att effektivisera verksamheten, dels att förbättra effektiviteten i deltagandedemokratien på företagen. Rent vetenskapligt kan syftet med dialogkonferenser uttryckas som en ambition att slå broar mellan praktik och teori. I dialogkonferensen görs ingen slutsummering – den skapar ett bättre klimat. Dialogkonferensen består vanligen av tre till fem sessioner, där gemensamma samlingar och samtal i små grupper varvades. Den gemensamma sessionen består av korta rapporter från varje delgrupp. Ett gruppsamtal tar vanligen 1,5 – 2 timmar och den gemensamma sessionen cirka en halvtimme. I den första sessionen består grupperna av individer från olika företag med ungefär samma arbetsuppgifter. Den första sessionen går ut på att diskutera de största problemen och de största möjligheterna på arbetsplatsen. En exempelvideo visas för att få igång diskussionen. Den andra sessionen går ut på att analysera orsakerna till de problem man identifierade. Här skall grupsammansättningen återspegla de olika ansvarsnivåer man har på arbetsplatsen – men chefer och arbetare från samma företag möts inte i denna session. I den tredje sessionen diskuteras lösningar på problemen, medan utvecklingsfrågorna får vänta till efter konferensen – hemma på företaget. I den tredje sessionen är gruppens sammansättning traditionellt hierarkisk. Diskussionerna i den fjärde sessionen fokuserar på *hur* man skall arbeta med utvecklingsfrågorna på företaget och gruppens sammansättning är även här hierarkisk. (Pålshaugen 2001)

Bakom dialogkonferenserna fanns initialt ingen tydlig teori, de hade sin kärna i strävandet att återställa samarbetet mellan arbetsmarknadens parter centralt och lokalt – ett samarbete som förlorades under det politiskt ”turbulenta” 1970-talet. Konferenserna hade åtminstone inledningsvis en klar politisk dimension. Kriterier för den demokratiska dialogen var:

- Att de baseras på ”ge och ta”
- Att alla berörda av en fråga skall ha möjlighet att delta
- Att deltagare är skyldiga att hjälpa andra deltagare att delta i dialogen
- Att alla deltagare har samma status
- Att något av erfarenheten någon har måste ses som relevant när den kommer in i gruppen
- Att det måste vara möjligt för alla deltagare att förstå det som diskuteras
- Att ett argument kan förkastas enbart efter en utredning
- Att alla argument i diskussionen måste framföras av närvarande deltagare
- Att alla deltagare måste kunna acceptera att andra har bättre argument än deras
- Att ett av diskussionsämnena kan vara de ordinarie arbetsförhållandena hos en deltagare
- Att dialogen måste kunna hantera en ökande grad av meningsskillnad
- Att dialogen kontinuerligt skall generera beslut som utvecklar en plattform för samarbete (Gustavsen 1990, Gustavsen 2001)

I den demokratiska dialogen betonas demokrati och relationer. För att kunna lära av praktiken måste forskningen utveckla sociala relationer, dels internt mellan forskare och dels gentemot andra aktörer. Att relatera till varandra på ett demokratiskt sätt är en förutsättning för nya idéer eller ny vetenskap, social eller annan, menar Gustavsen (Gustavsen 2001, Gustavsen 2003a).

4.2.1 Forskarnas roll i demokratisk dialog

Forskarnas insatser i den demokratiska dialogen består till stor del i att påminna om och att synliggöra de kunskaper deltagarna redan har. Forskarna organiserar dialogkonferenserna, står för formerna, medan deltagarna, komma från olika företag eller organisationer, står för innehållet. För forskarna är det viktigt att utvecklingsfrågorna är avgörande för företagets övergripande affärsstrategi, att ett brett deltagande från företagets anställda finns i utvecklingsprocessen och att samarbetet mellan forskarna och företaget har kontinuitet och pågår ett flertal år. För företagen är det viktiga att dialogkonferenser åstadkommer ett konkret resultat. (Gustavsen 2001, Pålshaugen 2001).

Forskning som bedrivs inom ramen för dialogkonferenser är till övervägande del aktionsforskning i tredje person, vilken jag inte går djupare in på. Dialogen som kommunikationsform inom aktionsforskning är dock central, varför jag vill stanna till inför den. En viktig aspekt i dialogerna är karaktären av det språk som talas. När det i de samtal som förs sägs något som handlar om aktioner (sådant som skall göras) skiljer sig språket om de som skall handla finns med i samtalet eller om samtalet förs av sådana som inte skall genomföra aktionen. Ett viktigt syfte med konferensen är att bidra till en ökad medvetenhet om denna relation, att bygga broar mellan tänkarna och "görarna". (Pålshaugen 2001)

Angreppssättet Gustavsen demokratiska dialog har gör i princip ingen skillnad mellan initiala sammankomster och senare spridning. Som forskare får man hantera processer med ett antal sammankomster, lite diffust formade och länkade till varandra i perspektivet av ett långsiktigt relationsbyggande. (Gustavsen 2001)

I avsnitt 4.2 ges några exempel på dialogen som essentiell i aktionsforskning. De kriterier som den demokratiska dialogen vilar på ter sig egentligen ganska självklara för en interaktion i en grupp där människor visar varandra respekt och aktning. Gustavsen medger också att dialogkonferenserna inledningsvis inte vilade på någon vetenskaplig teori.

Kopplingen mellan individ och organisation syns tydligt i dialogkonferenserna, individerna som tillsammans är organisationen utvecklas genom dialogen och påverkar därmed organisationen. Notera dock att själva forskningsföremålet var konferenserna, inte dialogerna i sig. Motivet till att jag tar upp dialogkonferenserna trots intentionen att utelämna aktionsforskning i tredje person är att dialogkonferenserna är en viktig inriktning i modern aktionsforskning och att Gustavsen är en frontfigur inom detta område.

4.3 Freires befrielsepedagogik

Paulo Freires tankar och arbetssätt har varit en betydelsefull inspirationskälla för andra inriktningar inom aktionsforskningen som PAR (Participatory Action Research), och

PR (Participatory Research). I Freires teser finns en grundmurad tanke om att teori och praktik måste följas åt. Freires ambition var att skapa en pedagogik som kunde hjälpa människor att förverkliga sig själva som skapande varelser. Den klassiska undervisningsformen fungerade inte, menade han, utan istället måste en annan form av undervisning till. Analfabeter på landsbygden i Latinamerika var målgrupp för Freires undervisning. Centralt för Freire var "medvetandegörande", den process där analfabeterna blev medvetna om att de kunde förändra sin värld (genom att läsa och skriva) av egen kraft. (Freire 1974, Freire 1977, sid. 5-42)

Jag lutar mig i min presentation av Freires metodik nedan i stor utsträckning mot den utmärkta syntetisering av Freires pedagogik som Peter Ström (1997) gjorde i sitt teoriavsnitt i sin doktorsavhandling⁴. Freires befrielsepedagogik syftar till att avskaffa samhällets förtryck och det förvrängda medvetande detta samhällssystem skapar. Han pekar på att frigörelse kan ske genom medvetenhet om förtryckssystemets funktioner. Freire arbetade med alfabetisering på landsbygden i Latinamerika.

Konkret arbetade Freire i alfabetiseringsarbetet i två steg. Det första var en undersökning av generativa teman, alltså inslag från de blivande "elevernas" vardag. Det andra steget var själva undervisningen, vilken ägde rum inom ramen för så kallade kulturcirkel. Som en röd tråd genom båda processerna går dialogen mellan pedagogen och deltagarna. I de projekt som bedrevs fanns alltid en lokal samordnare, som med stöd av pedagogen sedan drev kulturcirkelarna.

Undersökningen av generativa teman genomfördes i fem faser, vilka jag redogör kortfattat för nedan:

- Möte mellan pedagog, samordnare och målgrupp där projektets övergripande mål presenteras, representanter från målgrupp väljs för att ingå i undersökningsteam
- Undersökningsteamet bildar sig en uppfattning om målgruppens vardag och abstraherar teman som skall generera kritisk dialog mellan samordnare och pedagog i kulturcirkelarna
- Viktiga situationer ur vardagen lyfts fram och dokumenteras till bild eller annat media. Detta skall sedan utgöra stommen till det pedagogiska materialet under kulturcirkelarna
- Det framställda hjälpmedlet prövas gentemot en liten del av målgruppen för att verifiera relevansen
- De pedagogiska riktlinjerna för samordnarnas verksamhet utformas

Under kulturcirkeln som följer, presenterar samordnarna de generativa begreppen och "bilderna" från elevernas praktik, men de får möta sina erfarenheter i systematiserad form, inte som färdiga slutsatser, utan snarare som problem som behöver lösas. (Ström 1997, Freire 1977 sid. 5-14))

Freires idé, att ta sin utgångspunkt i den verklighet hans presumtiva elever befann sig i, synes mig genial. Det måste vara oerhört motiverande att få lära sig något (i det här

⁴ Såväl pedagogik för de förtryckta (1974) som utbildning för befrielse (1977) är översättningar i två led (från portugisiska via engelska till svenska) från originalspråket och innehåller långa förord som förtjänstfullt sammanfattar Freires teori och praktik. Freire själv gör inga sammanfattande konklusioner av sin pedagogik, och en egen analys hade tagit alltför mycket av tidsutrymmet för detta studium i anspråk, varför jag tagit mig friheten att använda Peter Ströms underlag i bearbetad form.

fallet att skriva) genom att bearbeta det som allra mest berör en människa i den situation hon för ögonblicket befinner sig i. Att bli medveten om att kunna förändra sin värld (framförallt genom att kunna läsa och skriva) var det centrala i pedagogiken, även om Freire också kritiserats för att påverka folket i en revolutionär riktning.

4.4 PAR, Participatory Action Research

Participatory Action Research (PAR) knyter an till Paulo Freires pedagogik. Inom PAR finns många inriktningar, som skiljer sig genom att de lägger olika tyngd på aspekter som kunskapsproduktion, demokrati, jämlikhet och befrielse genom empowerment. Det som tydligt skiljer PAR från tidigare presenterade inriktningar (Lewin, demokratisk dialog) är att PAR fokuserar på en förbättring för människan som individ. PAR söker sig till svaga och förtryckta grupper av människor i syfte att upprätta dem genom medvetandegörande och empowerment snarare än att fokusera på produktion av ny kunskap. Demokrati och jämställdhet mellan människor i forskningsprocessen är andra centrala aspekter inom PAR, vilket understryks av Gaventa & Cornwall (2001) som menar att de som är direkt påverkade av forskningsproblemet måste bli jämställda med experten. De menar också att PAR medger och accepterar olika sorts vetande och att känslor och handling är lika viktiga som uppfattning och rationalitet i kunskapsbildningsprocessen.

Brown (2003) lyfter fram PRE (Practice Research Engagement) som en aktionsforskningsansats som möjliggör deltagande av marginaliserade grupper i den sociala processen vid kunskapsbyggande och medvetet handlande. Brown betonar att samarbetet mellan praktiker och forskare kan ge tillgång till känslig information som normalt går forskaren förbi.

PAR- familjen har ett antal medlemmar, inte helt enkla att skilja ut från varandra. Olika aspekter hos forskarens och deltagarnas roller, relationer och förhållningssätt till varandra samt till aktionsforskningens centrala faktorer kan vara till ledning för att bedöma vilken inriktning vi befinner oss i. Nedan ges exempel på aktionsforskningserfarenheter relaterade till PAR.

4.4.1 PAR – exemplet fokusgruppen

Viktigt i PAR är den lokalt förankrade, mer öppna och demokratiska process där en ny kunskap produceras. Empowerment genom kunskap betyder bland annat att man utökar skaran av dem som kan delta i kunskapsbildningsprocessen. PAR handlar om mobilisering av relativt svaga grupper i deras egen kontext, på ett sätt som involverar deras egen reflektion och deras lärande.

Fokusgrupper används mycket inom PAR. En fokusgrupp definieras som en gruppdiskussion där några speciella frågor undersöks eller en hypotes bekräftas. I en exemplifiering av en fokusgrupps arbete syftande till transformation av kunskap mellan vårdtagare och vårdpersonal talar Chiu (2003) om en process som sker i tre steg. I första steget identifieras problemet och man förbereder sig för handling. Åsikter och erfarenheter i gruppen luftas och relationer mellan olika aktörer odlas. I steg två arbetas det med lösningen på problemet, fokusgrupper möts för att utveckla handlingsprogram. I steg tre sker implementering och utvärdering. Fokusgrupper möts i problemlösning

och utvärdering. Kritisk reflektion över förändring hålls och en stabilisering av kunnandet sker. (Chiu 2003)

Gruppstorlek inom PAR beror på den fråga man jobbar med och de lokala förhållandena. Fokusgrupperna i Chius (2003) forskning var medelstora (8-12 personer) eller små (tre-fyra personer). Minifokusgrupperna etablerades för att nå svårnådda etniska minoriteter. Grupperna höll till antingen i de deltagande kvinnornas hem eller i lokaler som kan jämföras med svenska vårdcentraler.

Chius slutsats var att om PAR verkligen syftade till att förbättra för svaga grupper och skapa social rättvisa, behöver vi erkänna att effektiva handlingar i syfte att åstadkomma förändringar skapas av kunskap, erfarenhet och praktik. Innan PAR- deltagare kan komma med lösningsförslag måste de bli kritiskt medvetna om de problem de möter. Forskare som handleder PAR- grupper måste vara lyhörda för spirande medvetenhet. Forskaren bör sträva efter en dialog som startar kritiskt tänkande bland deltagarna när de redogör för sina erfarenheter. Från detta perspektiv är medvetandegörande av upplevelsebaserat vetande en förutsättning för underlättande av kritiskt medvetande. (Chiu 2003)

4.4.2 PR, Participatory Research

Participatory Research skiljer sig från annan samhällsvetenskaplig forskning genom att den grundas på (vanliga) människors deltagande i forskningsprocessen, integrationen av forskning och handling och den praktiska naturen av den kunskaps som genereras. I Participatory Research löser människors socialt relaterade problem som påverkat dem genom att använda sin inneboende kunskap, skaffa information utifrån och utveckla ny kunskap utan att enbart vara beroende av utifrån kommande information. PR: s diskurs ser till sammanhanget, den sociala identiteten, maktens roll och fenomenet dominans. PR är ett sätt att gemensamt skapa ny kunskap. Denna typ av forskning har inte bara som målsättning att lösa socialt relaterade problem genom tekniskt effektiva metoder, utan är också en socialt riktad handling som upprättar förtryckta, vilket tangerar Freires idéer (Park 2001, Hall 2001)

Vägledande för Participatory Research är nedanstående principer som det internationella PR- nätverket slog fast 1978:

- PR täcker in många svaga grupper såsom fattiga, marginaliserade, utnyttjade
- PR handlar om ett aktivt deltagande av den berörda gruppen/gemenskapen genom hela forskningsprocessen
- Forskningsproblemet uppstår i gruppen och definieras, analyseras och löses i gruppen
- Det slutliga målet är en radikal förändring av den sociala vardagen för gruppen. Vinnarna i forskningen är deltagarna själva
- Participationsforskningsprocessen kan skapa ett bättre medvetande hos människor om deras egna resurser och ge ett ökat självförtroende
- Forskningsmetoden som sådan är mer vetenskaplig då deltagandet av involverade människor underlättar en mer korrekt och äkta analys av den sociala verkligheten
- Forskaren är en engagerad deltagare och lär sig under forskningsprocessen, dvs. påverkbar/stridbar mer än en ifrågasättande åskådare (Hall 2001)

PAR, som exemplifierats i avsnitt 4.4, omfattar aktionsforskningsmetoder som utifrån ett vetenskapligt betraktelsesätt ter sig mycket radikala, ja kanske rent av provocerande. Att som det föreskrivs i PR: s principer ha som målsättning att radikalt förändra deltagarnas sociala vardag är inte det som i allmänhet betraktas som mål för forskning. Kunskapsproduktion förefaller mer vara en positiv bieffekt av PAR- forskning än dess fokus, här sätts den svaga människans medvetandegörande och upprättande högst.

4.5 Action science

Reflekterande gemenskaper är en typ av aktionsforskning som initierats av Chris Argyris och går under benämningen Action Science. Informella grupperingar av människor intresserade av likartade frågor träffas, granskar idéer, diskuterar och försöker förändra praktiken med stöd av aktionsforskaren som fungerar som handledare (Ström 1997). Kritisk dialog, beskriven av Hills (2001) kan räknas till reflekterande gemenskaper. I den kritiska dialogen ifrågasätter man varandras förgivet tagna antaganden samtidigt som man reflekterar över våra tidigare uppfattningar och idéer.

4.5.1 Action Science, två exempel på off-line reflektion

Action Science syftar framförallt till att revidera handling i nuet, men att reflektera och ändra sig i det rådande ögonblicket är svårt för de flesta individer, konstaterar Rudolph et al (2001). Reflektion i efterhand, som exemplifieras nedan, är ett sätt att förbättra sin förmåga att reflektera ”on line”, i nuet. Olika metoder att utveckla sin förmåga att reflektera i nuet finns, nedan ges två exempel.

”Left-hand column” är en metod att utveckla sin förmåga att handla i nuet. En dialog hämtad ur en konfliktsituation bandas och transkriberas. Utskriften föreläggs sedan den ena parten vilken får göra noteringar till sina inlägg, ” left-hand column”. Denna ”left-hand column” avslöjar ofta vad personen i fråga önskar, vilket sedan kan skapa ett slags double-loop learning hos personen och i förlängningen förbättra förmågan att handla annorlunda nästa gång. (Rudolph et al 2001)

Slutledningstrappan är en flerstegsmodell för utvecklingen av off-line reflektion (Argyris et al 1985:57-58, Rudolph et al 2001). På trappans nedersta steg finns någon sorts observerad data: ett transkriberat samtal, en tidningsartikel, ett besvarat frågeformulär, ett möte ansikte mot ansikte. På nästa trappsteg gör vi omedvetet några val och lägger märke till vissa aspekter och väljer bort andra. På nästa steg åter namnger vi datan på ett sätt som gör att de betyder något för oss, sedan drar vi slutsatser om den (inkompletta datan). Vi kopplar ihop denna slutsats med andra teorier vi har, alltså integrerar vi slutsatsen med vår sätt att förstå världen, och bestämmer oss för hur vi skall handla. Ett exempel på reflektion via slutledningstrappan är när två personer möts (första steget). En interaktion äger rum (andra steget) och den ena parten fäster särskild vikt vid en replik från den andra. Denna replik värderas av denna part, han känner sig sårad och drar slutsatser om den andra personen. Genom att använda slutledningstrappan för analys och studera utvecklingen från steg till steg kan man utvärdera sitt handlande för att kunna agera bättre i en framtida situation.

Offline-reflektion kan leda till att man fungerar bättre i reflektion ”i nuet”. Det kan göra människor medvetna om att de skapar konsekvenser som de inte önskar genom att falla

in i handlingsmönster som slår slint på grund av deras egna okända referensramar. Vidare gör offline-reflektion personer uppmärksamma på egna egendomliga svar och referensramar när man agerar. Off-line reflektion tillsammans med en forskarkollega (eller flera) ökar tilliten till ens förmåga att diagnostisera och förändra svåra situationer i nuet. (Rudolph et al 2001)

Att handla och reflektera i princip samtidigt ter sig för mig som ett verkligt konststycke, men skall vara möjligt. De exempel jag använder som illustration för Action Science beskriver reflektion ”i efterhand”, men hade, om utrymme funnits, kunnat kompletteras med exempel på reflektion ”i nuet”. Presentationen av aktionsforskningsinriktningen Action Science i avsnitt 4.5 ovan får ses som en markering av att detta är en betydelsefull inriktning inom aktionsforskning.

4.6 Aktionsforskning i första person

Aktionsforskning i första person (Reason 2001, Marshall 2004, White 2004) syftar till att forskaren genomför en undersökning i sitt eget liv. Forskaren bedömer i sitt medvetande effekter i omvärlden när denne handlar. Det är ofta en process där man undersöker personliga erfarenheter. Aktionsforskning i första person kombineras ofta med aktionsforskning i andra person, genom att man vänder sig till andra för att få feedback på sin process och sina resultat. Att forska ”på sig själv” förefaller vara komplicerat både sett från genomförande- som utvärderingsperspektiv. Är det möjligt att utvärdera och validera sitt eget tänkande?

Marshall (2004) undersöker hur idéer om systematiskt tänkande påverkar hennes utövande av aktionsforskning i första person. Systematiskt tänkande innebär för Marshall:

- Att minnas saker i sitt sammanhang, systematiska områden i varaktiga mönster
- Att erkänna plötsliga och avslöjande processer
- Att tro att delar i ett handlingsmönster inte kan ändras utan att hela mönstret ändras men att delar kan ändras och påverkan ändras i ett större system
- Att uppfatta sig själv som involverad, inte utanför, i en systematisk relation hon försöker förstå

Det sammanhang där Marshalls (2004) undersökning utspelar sig är det lärosäte där hon arbetar och olika händelser knutna till hennes roll som handledare. Marshall för en mer generell diskussion över sitt tänkande i en slags självreflekterande noteringar, *quality notes*. Dessa *quality notes* är självreflektioner som görs vid olika tidpunkter i undersökningen och syftar ofta på kvalitetsaspekter i den forskning hon bedriver. Själva skrivandet, formulerandet av det tänkande och de erfarenheter man vill förmedla är en viktig kvalitetsaspekt. Viktigt är att redogörelserna inte blir för detaljerade. En annan kvalitetsaspekt är vad som skall lyftas fram och vad skall hållas i bakgrunden vid återgivande av en upplevelse. Ytterligare en kvalitetsaspekt är själva timingen av undersökningen, det vill säga frågor som när vet vi att vi har undersökt tillräckligt, när vet vi att vi nått någon sorts ”genomsyrning av frågan”? Hur vet vi att avbrott i undersökningen är en defensiv eller lämplig avslutning?

En sista kvalitetsaspekt från Marshall jag vill lyfta fram är sorteringen av data (alltså de egenhändigt skapade genom noteringar över sitt systematiska tänkande). När man

sorterar data man ämnar presentera, hur påverkar oss i detta skede vår potentiella sårbarhet? Undersökning/reflektion i första person är väldigt personlig. Att lägga fram feedback (på sitt eget tänkande) exponerar.

Att föra anteckningar om sin vardag utifrån i förväg tydligt uppdragna riktlinjer ter sig fullt gångbart. Men när man sedan skall kontextualisera noteringarna och kritiskt granska, bearbeta och presentera dem kan forskningsetiska dilemman säkerligen uppstå. Metoden kräver stark tilltro till forskarens sanningsenlighet och konsekvens genom hela forskningsprocessen.

4.7 Aktionsforskning i andra person, ytterligare exempel⁵

Andra persons aktionsforskning eller praktik och metoder handlar om dialogsituationer där människor möts i gemensamma angelägenheter, till exempel att förbättra vår personliga och yrkesmässiga praktik både tillsammans och var för sig.

4.7.1 Samtal i arbetslivsforskning

Bjerlöv (1999 sid. 53-62, 141-156) arbetar med frågeställningen om hur lärandet i verksamhetsanknutna samtal kan förstås och begripliggöras utifrån en aktionsforskningsansats. Sammanhanget hon tar utgångspunkt i är en offentlig arbetsplats där en förändringsprocess pågår. Hennes undersökning grundar sig på samtal med tio medarbetare *om samtal* som förts vid verksamhetsmöten och hon försöker få grepp om det oplanerade, spontana lärandet. Bjerlöv deltog i sammanlagt sju arbetsmöten, flertalet möten bandades. Efter varje verksamhetsmöte träffade hon deltagarna en och en i ett möte som bandades och som senare fick ligga till grund för vidare bearbetning och analys, ett uppföljningsmöte som Bjerlöv kallar reflekterande samtal. Materialet från dessa möten med enskilda blir sedan den empiriska utgångspunkten i hennes forskning. Ur detta material valdes sedan ett antal episoder som analyserades. Analysen genomfördes utifrån fem teman sprungna ur intervjumaterialet. Utifrån denna analys drog sedan Bjerlöv slutsatsen att lärandet var en decentreringsprocess⁶ som dels innehåller en individuell kognitiv process och dels en decentring på social grund. Hon menar att förmågan att kunna hantera dessa processer avgör förmågan att samspela i en organisation. Vidare kom Bjerlöv fram till att jämlikhet i samtalet samt olikhet vad gäller kunnande och kompetens är förutsättningar för lärande för såväl individ som grupp.

Slutsatserna om jämlikhet i samtalet och olikhet avseende kunnande och kompetens som förutsättning för lärande är intressanta. Kravet på jämlikhet i samtalet bekräftar det PAR- inriktningar inom aktionsforskning förespråkar. Att olikhet i kunnande och

⁵ Andra persons aktionsforskning har berörts i de tidigare avsnitten i kapitlet, men dessa två exempel har ej kunnat inordnas direkt under de tidigare rubrikerna.

⁶ Decentring – rörelse mellan individens tänkande och andras, kommer ursprungligen från Piaget

kompetens ger lärande är likaledes intressant för den som vill sätta ihop bra grupper för aktioner. Samtidigt reses frågan om vilka aspekter på kunnande och kompetens som det rör sig om, något som skulle kunna utvecklas i ett annat arbete.

4.7.2 Narratives i andra persons aktionsforskning

Bradbury (2001) studerade en större kampanj i Sverige⁷ där syftet var att med hjälp av högt uppsatta personer i näringslivet nå ut och påverka befolkningen. Hon intervjuade ledningen för projektet och skrev sedan en slags narrative till varje person med intervjun som utgångspunkt. Därefter lät hon gruppen reagera på texterna, en slags "double-loop" undersökning, och lät dem efter eventuella justeringar godkänna texterna. Av dessa texter skapades sedan ett gemensamt manus som respondenterna konfronterades med vid ett möte dit alla bjöds in. Mötets syfte var att sprida informationen och att validera det skrivna. På mötet mellan hennes respondenter inträffade det, att en av deltagarnas intresse försköts från innehållet i det skrivna till de sociala processerna kring spridningen av budskapet.

Lärandehistorian (det gemensamma manuset) bidrog till aktionsforskningen på två sätt; först och främst gav den en struktur som gav forskare och deltagare en möjlighet att agera gemensamt och dra åt samma håll. Mötet som ägde rum mellan respondenterna gav forskaren och deltagarna möjligheter att gemensamt reflektera och handla. Bradbury (2001) lyfter i denna artikel fram fördelen av att använda texter (vilket vanligen ses som negativt i aktionsforskning) som en katalysator för gemensam dialog som integrerar reflektion och handling.

4.8 Validering av aktionsforskning

Att aktionsforskning kan vara ifrågasatt av akademien kan det finnas det finnas anledning att tro, liksom att det är en relativt populär typ av forskning inom delar av arbetslivet, utbildningsväsendet och företagen. Men hur kan man validera aktionsforskning?

Greenwood (2002) kritiserar dålig aktionsforskning. Att lösa ett viktigt problem i grupp är inte automatiskt aktionsforskning och att bara samla och analysera data är inte forskning, menar denne i en kritisk artikel. Gustavsen (2003b) svarar på Greenwoods kritik och tillstår att aktionsforskning fortfarande brottas med sin legitimitet. Intresset för aktionsforskning är fortfarande svagt hos forskningsråd, regeringar och andra finansiärer. Resursfördelning intressenter vill veta vad forskningen bidrar med till samhället och hur solid och funktionell den kunskap som produceras är. En översikt över de debatter som hållits där aktionsforskningen ifrågasatts över åren visar att aktionsforskningen vunnit de flesta debatterna vad gäller kunskapsintresset men förlorat de flesta vad gäller forskningspolicy (Gustavsen 2003b).

Vetande innefattar en dialektisk process där tyst kunskap blir uttalad och artikulerad. Vetande är en process där man blir medveten om förkroppsligad kunskap och skisserar teorier ur praktiken, så att teorin förkroppsligas i praktiken och att förkroppsligad

⁷ Kampanjen gick under namnet "det naturliga steget" och hade en tyngdpunkt i resurs- och uthållighetsfrågor. Kampanjens ursprunglige inspiratör var Dr Karl-Heinz Robèrt.

praktik kan generera ny teori, menar McNiff (2002). Validering av kunskap med utgångspunkt i aktionsforskning kan enligt henne ske på flera sätt. Det kan ske genom självvärdering, genom att en kollega värderar resultaten eller genom att grupp av personer fungerar som utvärderare. Validering av aktionsforskning handlar inte om att bedöma den traditionella rapporten, utan mer om en rapport i en slags dialogform beskrivande ett liv i lärande. Valideringsprocessen blir ett lärande såväl för den som skriver som för den som läser.

Ström (1997) menar att en svaghet inom aktionsforskning kan vara att forskaren inte kontrollerar processen helt, vilket får till följd att metoden ifrågasätts vetenskapligt i vissa kretsar. Om forskarsamhällets kriterier skall gälla kan problemet bli irrelevant för praktiker, men om å andra sidan praktikerns kriterier gäller blir studiet betraktat som ovetenskapligt.

Reason (2001, sid. 454) listar ett antal viktiga kvalitetsaspekter för aktionsforskning, vilka bör vara uppfyllda för att forskningen skall betraktas som trovärdig. För det första skall forskningen vara tydlig i utvecklandet av praxis av relationsbetonat deltagande. Vidare skall det hela tiden finnas en reflektion riktad mot praktiska tillämpningar. Forskningen skall inkludera en mångfald av kunnanden, vilket innebär säkerställande av konceptuellt-teoretiskt tänkande, omfatta vetande bortom det kognitiva samt ha intentionen att välja passande forskningsmetoder. Slutligen bör resultaten vara värda att kallas signifikanta.

Hanssons (2003) försöker i sin doktorsavhandling besvara frågan om aktionsforskning kan bidra till såväl teoretisk som praktisk kunskapsutveckling i arbetslivet. Hon kommer fram till att samarbetet mellan aktionsforskare och praktiker medför att forskarna ofta tillbringar en längre tid på arbetsplatser, där den dialog som förs kan förmodas leda till ökad insikt om arbetslivets problem, vilket kan vässa forskningsfrågorna och ge mer valida resultat. Genom att forskningen pågår i en dialog mellan forskare och praktiker, kommer resultaten sannolikt också praktiken snabbare till del, och kanske i en mer tillgänglig form än den vetenskapliga rapporten. Hansson avslutar sin avhandling med att slå ett slag för universitetens ansvar för tredje uppgiften (samarbeta med det omgivande samhället) där hon menar att ett aktionsinriktat arbetssätt kunde vara till stort gagn.

Rent naturligt kan det finnas olika perspektiv på aktionsforskning och på dess värde för akademierna och samhället. Svårigheterna för forskaren att helt kontrollera processen måste vägas mot utfallet för deltagarna och deras praktik.

4.9 Sammanfattande reflektion av aktionsforskningens olika inriktningar

De två ovanstående kapitlen (kapitel 3 och 4) utgör en tämligen pragmatisk beskrivning av aktionsforskningens olika inriktningar och utövande, om än sedda med mina glasögon och bearbetade i min tanke och formulerade med mina ord. De olika inriktningarna har centrala aspekter som förenar men också centrala aspekter som gör skillnad.

Lärandet och produktionen av kunskap finns med som en aspekt i alla inriktningar av aktionsforskning, men jag uppfattar den som dominerande inom den Lewinianska

inriktningen, medan lärandet betonas mindre i några av de andra inriktningarna. Den Lewinianska inriktningen synes mig också mer objektifiera deltagarna i forskningsprocessen, mer se dem som redskap i forskningen än som subjekt. Inom PAR- familjen och Action Science betonas demokrati och empowerment mer än lärande, här ser man tydligt spåren av Freires befrielsepedagogik. Traditionellt lärande sågs av Freire som ett förtryck, ett sätt att tämja folket för att upprätthålla klassmönstret, idén med Freires pedagogik var medvetandegörandet som skulle befria, men också lära folk läsa. Lärande och befrielse tycks här – i den bästa av världar, gå hand i hand, vilket också är signifikant inom PAR- familjen.

Lärande, demokrati och empowerment skulle jag vilja lista som nyckelbegrepp inom aktionsforskning, aktionsforskning sedd som ett socialt sammanhang med förändringsfokus med en forskare eller handledare inblandad. Men kan aktionsforskningen producera socialt robust kunskap? Om svaret är ja, på vilka villkor i så fall? Är aktionsforskningens diskurs verkligen demokratisk och befriande? Eller är aktionsforskning på 2000- talet bara ett lämpligt redskap, framtvingat av samhällsutvecklingen, som ser deltagarna mer som objekt än subjekt? Och finns det stöd för tanken att nya samarbetsformer mellan vetenskaplig forskning och samhälle kommer att behövas, och har aktionsforskning en roll i detta? Detta skall jag försöka utveckla i de kommande kapitlen.

5 Aktionsforskningens roll, lära eller befria?

I detta kapitel närmar jag mig försiktigt frågan om aktionsforskningens egentliga roll gentemot samhället och individerna genom att analysera aspekter som kunskapssyn, tillvaratagande av erfarenhet och praktisk kunskap samt demokrati. En ansats att bereda vägen för en avslutande diskussion i nästa kapitel görs.

Vad kan förklara det som förefaller var en renässans för aktionsforskningen? Har efterfrågan på forskning förankrad i en praktik ökat? Nowotny et al (2001) talar om mer öppna system för kunskapsproduktion och samhällets ökade komplexitet och den ökade osäkerheten som råder där. De menar att kategorier som stat, samhälle, ekonomi, kultur och vetenskap som tidigare varit mycket stabila, har börjat ruckas i sin betydelse och gränserna mellan dem har börjat lösas upp. Forskning och samhälle har idag samma drivkrafter. I det *Mode-2* som Nowotny et al skisserar, är inte kommunikationen mellan forskningen och samhället enkelriktad längre "...conditions are established in which society can speak back to science"... Nowotny et al (2001, sid. 245).

Det finns en utökad tro på forskningen som en pålitlig källa till problemlösning, vilket har ökat efterfrågan på specialiserad kunskap baserad på empiri, oavsett om vi rör inom det "naturvetenskapliga" eller "sociala" området. Nya samarbetsformer över gränsen mellan vetenskaplig forskning och samhälle är inte bara möjliga utan önskade. Nowotny et al (2001) talar om den relationsbetonade, sammanhangsbundna kunskapen och den empiriska dimension och dess sociala robusthet. Om dessa teorier överensstämmer med läget inom forskning av idag, bekräftas det ökade intresset för aktionsforskning som kan ses uttryckt i exempelvis starten av tidskriften *Action Research* 2003 och av Reason & Bradburys (2001) antologi *Handbook of Action Research*.

Men vilken kunskapssyn hittar vi inom aktionsforskningen? Hur anknyter den till det utökade samarbetet mellan vetenskap och samhälle som vi kanske redan är inne i? Och hur förvaltas möjligheten till att göra människorna som omfattas av forskningsprocessen till medvetna subjekt, som handlar och omskapar sin värld mot ett rikare och meningsfullare liv? Tillvaratas löftena om empowerment och demokrati, eller förloras dessa av Freire väckta och PAR- rörelsen vidareförvaltade hörnstenar?

5.1 Kunskapssyn

Människors praktik är mycket betydelsefull inom aktionsforskning, viktigare än inom annan vetenskaplig forskning, skulle jag vilja hävda med studiets källor i ryggen. Det finns också hos flera av de citerade författarna en ansats att försöka att knyta ihop teori och praktik. Greenwood (2002) och Eikeland (2001) menar att aktionsforskning bygger på ett återuppväckande Aristoteles distinktioner mellan theoria, techne och fronesis som kunskapsformer. Teoretisk kunskap (theoria) har sanningen för sin egen skull. Den teoretiska kunskapen är objektiv och har sina principer för rörelse och växling i sig

själv, inte i något utanför sig själv. Poetisk kunskap (fronesis) omfattar ”veta hur skapa eller göra något- kunskap”. Praktisk kunskap (techne) har inget externt objekt vare sig till att påverka eller betrakta. Objektet finns i subjektet själv som vana eller praktisk erfarenhet.

En viktig poäng i diskussionen om aktionsforskning är att den inte gör skillnad mellan poetisk och praktisk kunskap, menar Eikeland (2001). Erfarenhet är i Eikelands tolkning av Aristoteles förtäckt och undermedveten teori, medan teori är erfarenhet som medvetandegjorts. Relationen mellan teori och erfarenhet är en viktig utgångspunkt för Eikelands syn på aktionsforskning. Han menar också att praktisk kunskap i ett modernt synsätt är omedvetet ”tyst, tacit” närvarande som grundläggande fenomen i all slags forskning. En aktionsforskningsansats bör enligt Eikeland finnas inom vedertagen forskning inom organisationer och yrken. Detta kunde arrangeras i form av lokala arenor för praktisk- och upplevelsemässig teoriutveckling och kunskapsbildning, så kallade counter-public-spheres.

Eikeland leder oss via sin tolkning av Aristoteles kunskapssyn till relationerna mellan teori, erfarenhet och praktik och löser upp dikotomierna mellan dessa. Huvudsyftet med Eikelands artikel är att lyfta fram det aktionsforskning har gemensamt med en del andra forskningsinriktningar, vilket han gör genom att fokusera på Aristoteles kunskapssyn och betydelsen av praktisk kunskap som varande tyst närvarande i all slags forskning. Eikeland diskuterar själva forskningens idé och grundläggande parametrar och hans inlägg syftar till att putsa på aktionsforskningens vetenskapliga fasad. Hans bidrag skulle kunna uppfattas som ett inlägg bland flera från ”moderna aktionsforskare”, syftande till att öka acceptansen för aktionsforskning i vetenskapssamhället.

PR (Participatory Research) har som tidigare nämnts en betoning mer på lösandet av människors problem än på lärande. Utifrån detta perspektiv har Park (2001) formulerat en kunskapssyn som tar sin utgångspunkt i PAR- processen. Kunskap uttrycks av Park som beskrivningar, förklaringar och förståelse av världen – något som Park utvecklar i en fyrdelad kunskapssyn, nämligen som representativ funktionell kunskap, representativ tolkande kunskap, relationell kunskap och reflekterande kunskap. Den *representativa funktionella* kunskapen omfattar beskrivningen av ett föremål, en person, en händelse eller en erfarenhet eller tolkning, medan den *representativa tolkande* kunskapen omfattar förståelsen av innebörd och mening i händelser, texter eller erfarenheter. Den senare medför att faktorer som bakgrund, känslor och intentioner i mänskliga sammanhang kan vara inblandade vilket ger en stark anknytning till praktiken. *Representativ* kunskap av båda slag motsvarar här människors beskrivningar av världen. *Relationell* kunskap, motsvarande människors förklaringar, beskriver ingenting och består inte av fakta. Den tillhör ”relaterandet som handling” och visar sig i ord, uttryck, och andra sätt att forma relationer. Den uppstår i interaktion mellan människor. Den relationella kunskapen växer fram ur människors gemensamma liv och det är den som bygger samhället. *Reflekterande* kunskap kan sägas motsvara människors förståelse för världen, och medför att det finns aktörer som kritiskt analyserar och utvärderar värderingsfrågor relaterade till sin livssituation och de handlingar som behöver utföras. *Representativ* kunskap utgör den kognitiva basen för byggandet av den kompetens med vilken vi kontrollerar vår värld. Tack vare den relationella kunskapen känner människor att de är en del av en större helhet och att de inte är ensamma. Den reflekterande kunskapen bygger upp den normativa basen som ger aktören värderingar och självförtroende att delta i samhällsliga förändringar. Det handlar om hur världen

fungerar och hur vi ser på den, hur vi kommunicerar och vilka värderingar vi har. Om kunskap jämförs med makt kan man med utgångspunkt från ovan tala om makt genom kompetens, makt genom relation och makt genom självförtroende (Park 2001).

Vid en hastig anblick förefaller Eikelands tolkning av Aristoteles klassiska kunskapssyn ligga närmare den traditionella, institutionella forskning som bedrivits på universiteten över lång tid, medan Parks kunskapssyn har en ansats att närma sig *Mode-2*. Samtidigt betonar Eikeland relationen mellan teori och erfarenhet samt den praktiska kunskapens betydelse på ett sådant sätt att jag tolkar det som att "vanlige" medborgarens delaktighet i forskningen blir mer intressant. Tillvaratagandet av praktisk kunskap – den empiriska dimensionen, fordrar involvering av människor för att öka pålitligheten i kunskapen, dess sociala robusthet. Ett öppnare forskarsamhälle, som Nowotny et al (2001) talar om, där forskaren är mer öppen mot det omgivande samhället och lyssnar in människor i demokratisk anda kan kanske bli en konsekvens av Eikelands kunskapssyn omsatt i praktiken.

Parks kunskapssyn knyter direkt an till det centrala inom PAR- familjen, genom tydliggörandet av den relationella och reflekterande kunskapen, vilken kan leda till att vi blir medvetna om oss själva och omskapar vår värld i rörelse mot nya möjligheter och ett rikare individuellt och socialt liv.

5.2 Tillvaratagande av erfarenhet

Aktionsforskning i alla dess former bygger på tillvaratagande av människors erfarenhet, en erfarenhet som Eikeland (2001) kallar tyst, förtäckt, undermedveten teori. Praktisk kunskap benämns ofta som tyst, även om mycket av det som går under benämningen praktisk kunskap går att artikulera och beskriva med olika uttrycksmedel. Rolf (1995) talar om tre slag av praktisk kunskap nämligen skill, know-how och kompetens. Skill, i svenskan närmast synonymt med skicklighet, är färdigheter som kan läras genom erfarenhet. Know-how medför att prestationen bedöms i en social gemenskap. Den utförda prestationen skall här inte bedömas av den som står för prestationen, utan av andra aktörer i omvärlden. Kompetens kan enligt Rolf förklaras som kvalificerad praktisk kunskap, i klartext en aktörs förmåga att inte bara anpassa sig till ett område utan också via reflektion indirekt kunna påverka områdets kvalitetsregler. Molander (1996) diskuterar kunskap i handling och talar om att lära sig något samtidigt som man lär sig vad man gör. Olika syn på den praktiska kunskapens natur och förmedlingsbarhet finns, men jag nöjer mig med ovanstående exempel som ingång till det fortsatta resonemanget.

Överföringen av (tyst) praktisk kunskap, eller tillvaratagandet och förmedlandet av en kunskap eller erfarenhet är en viktig aspekt inom aktionsforskning. Hansson (2003) pekar i sin studie av aktionsforskning i teori och praktik på modell av Nonaka & Takeuchi (1995 sid. 62-70) som illustrerar övergångar mellan tyst kunskap (personlig och kontextberoende, svårformaliserad och svårkommunicerad) och explicit kunskap. Modellen (se figur 2 nästa sida) är utvecklad utifrån studier i japanska fabriker.

	Tacit knowledge	to	Explicit knowledge
Tacit knowledge	Socialization		Externalization
from			
Explicit knowledge	Internalization		Combination

Figur 2

Fyra steg i omvandling av kunskap. (Nonaka & Takeuchi, 1995, sid. 62)

Processen i figur 2 löper medurs och startar i socialiseringsfasen (från tyst till tyst kunskap) där aktörerna delar med sig av erfarenheter och bygger upp ett förtroende. Sedan går man in i externaliseringsfasen (från tyst till explicit kunskap) där den tysta kunskapen utvecklas till begrepp, modeller och ordbilder. I nästa steg går man in i kombinationsfasen (från explicit kunskap till explicit kunskap) och där kombineras olika koncept. I sista steget går man in i internaliseringsfasen (från explicit kunskap till tyst kunskap) där tankemodeller eller teknisk know-how bildas. Om dialogen tillåts fortsätta, kan processen gå vidare varv efter varv i en spiralliknande rörelse.

Språket som talas när forskare och deltagare möts i aktionsforskningsprocesser är en viktig aspekt som jag endast mycket kort kommer att snudda vid, men som i sig själv egentligen kunde vara ett eget studium. Inte minst utifrån demokratiperspektiv är språket betydelsefullt, det språk forskarsamhället brukar sig av hävdas ju ofta vara en barriär som utestänger ”den vanlige medborgaren”. Pålshaugen (2001) menar att aktionsforskningens dialog varken äger rum i forskarens eller i praktikerns språkspel. Det handlar istället om att forskarna tar sig in i praktikernas språkspel, inte om att popularisera språket utan att få forskarens arbetspråk att fungera på arbetsplatsen. Pålshaugen (2001) diskuterar det talade ordet bland arbetarna kontra det skrivna av forskaren med anknytning till framförallt i dialogkonferenser. Vid dialogkonferenserna kan simuleringar av praktiker utgöra ett verktyg i gruppdiskussionerna. Skillnaden mellan två *simuleringar* av praktiken (det vill säga två fiktiva praktiker) och skillnaden mellan en simulering (av en fiktiv praktik) och den verkliga praktiken är viktig att notera. Detta avspeglar sig i språket som talas, ett språk som tydligt förändras när det interfererar med subjektens verklighet. Kort uttryckt, när man deltar i en diskussion som direkt berör eller kan påverka ens egen situation, så förändras språket.

Skrivandet skulle, till skillnad från det talade ordet kunna betraktas mer som generaliseringar, medan det talade ordet blir mer specifikt. När orden inte är *om* den praktik där de uttalas, blir ordens mening teori, menar Pålshagen (2001).

Någon slags anpassning av forskarens språk för att kunna kommunicera och överbrygga avstånd mellan forskare och deltagare behövs alltså, även om denna anpassning inte handlar om att forskarens språk helt överges eller förflackas. Från dialogkonferensernas dialoger noteras att det är skillnad på hur man uttrycker sig om sin egen praktiska verklighet mot andras verklighet. Förhållningssättet blir annorlunda när man hamnar i situationen att kanske nödgas förverkliga det som diskuteras.

Intressant är också Pålshaugens distinktion mellan det talade och det skrivna inom aktionsforskningen som diskurs. Det är ganska lätt att ta till sig argumentet att texten är en generalisering av processen, då man förvisso inte i en text kan återge karaktären av situationer, tonlägen, kroppsspråk, ordflöde och mycket mer som finns i den dialog som är basen i den aktionsforskningsprocess som diskuteras. McNiff (2002) berör detta, i det att hon tydligt åtskiljer själva aktionsforskningsprocessen från rapporteringen. McNiff går rent av så långt, att hon menar att forskningsprocessen smälter ihop med praktiken, detta då forskare och deltagare är involverade i tänkande, handling och utvärdering, så att praktiken blir en slags forskning. Forskningsprocessen är ett samarbete mellan forskaren och deltagarna, medan den skriftliga rapporteringen och förmedlingen av det rapporterade är en ny process.

I den ökade efterfrågan på specialiserad kunskap, baserad på empiri, som Nowotny et al (2001) förutspår, är omvandlingen av tyst kunskap till begrepp, modeller eller ordbilder och vidare en viktig process för kunskapsbildning och kunskapsförmedling. Kan det vara så att desto större efterfrågan på empiri det blir, desto större blir också behovet att artikulera den tysta kunskap som finns i samhället? Att erfarenheter förs vidare och nya tankar föds genom kommunikation med arbetare på fabriksgolven, som ovan, för utvecklingen framåt, och arbetarna blir i någon mån delaktiga i en dialog. Men syftet är kanske inte att medvetandegöra och utveckla människor, att dela med sig av makten i en demokratisk orienterad process? Syftet kanske bara är att fånga upp och konceptualisera kunskap för att kunna effektivisera och rationalisera produktionsprocesser?

5.3 Demokrati eller auktoritet?

Aktionsforskning ger vid en första analys ett intryck av att vara väldigt demokratisk till sin natur. Man involverar människor i sin forskning, och de kan synas vara med och påverka skeendet. En djupare analys avslöjar att syftet med aktionsforskning skiftar, alltifrån att bara eftersträva lärande och kunskapsproduktion utan egentligt intresse för de deltagande personernas liv till att eftersträva att människor medvetandegörs, växer och löser sina egna problem.

Till skillnad från flertalet moderna aktionsforskare, som mer eller mindre lägger tyngdpunkten på att i sina artiklar betona praktikens betydelse och den praktiska kunskap som skall genereras hos deltagare och forskare, så lyfter Kemmis (2001) fram en teorins betydelse för aktionsforskning, särskilt aktionsforskningens natur. Kemmis tar utgångspunkt i Habermas kritiska teori och dennes resonemang om kommunikativ handling (vilket jag inte går närmare in på). Kemmis lyfter fram aspekten skapandet av utrymme för kommunikation som en del av aktionsforskningens natur, detta utrymme skapas när ämnen eller frågor kommer upp för diskussion och deltagarna då upplever interaktionen som demokratisk (the communicative space). Om aktionsforskningen är, eller rättare sagt *kan* vara demokratisk till sin natur, borde den kunna vara det också i själva genomförandeprocessen. Begrepp som dominans och makt har penetrerats mycket under aktionsforskningens moderna historia (Gaventa & Cornwall 2001). I synnerhet inom PAR- rörelsen, där demokrati och empowerment är viktigare än lärande och kunskapsbildning, betonas dessa aspekter.

Ospina et al (2004) har fördjupat sig i forskarens roll gentemot deltagarna med fokus på aspekterna demokrati kontra auktoritet, detta i ett sammanhang där forskare och

praktiker möts inom ramen för ledarskapsutvecklingsprogram inom amerikanska företag. En av konklusionerna som dras av Ospinas forskarteam är att det inte är så enkelt som att auktoritet är motsatsen till demokrati. Forskarna insåg tidigt att auktoriteten måste delas mellan deltagare och forskare i processen. Man menade att forskaren måste frånträda sin expertroll, vilket inte är detsamma som att ge upp sin auktoritet. Varje gruppmedlem måste kunna känna att den har sin auktoritet given av gruppen, och utöva denna auktoritet i gruppen. Att tillåta alla i gruppen att utöva sin auktoritet, att förtydliga frågorna och sätta gränserna är viktiga aspekter i gruppens liv. I grupper med forskare och praktiker bygger förtroendet på att varje gruppmedlem bekräftas i sin auktoritet och får utöva den i gruppens namn. Det handlar också om att använda sin auktoritet utmynnande från sitt expertkunnande i detta, vare sig denna expertis bygger på praktiker- eller forskarrollen. Ospina konkluderar att det finns en skillnad mellan att ge upp sina privilegier och sin auktoritet. En gemensam (för praktiker och forskare) undersökning kräver ett öppet och ärligt samtal om roller, uppgifter, gränser, auktoritet och makt inom ramen av ett specifikt projekt under den tid då relationer byggs upp.

Är det ändå inte så, att forskaren i nästan alla fall är den som ställer den initiala frågan, den som startar och styr forskningsprocessen, och därmed är den som har satt dagordningen och sitter i en maktposition gentemot deltagarna i en aktion? PAR-relaterade aktioner utgör i viss utsträckning undantag från detta. Helt tydlig är man inom PR (Participatory Research), där man i sina principer redan 1978 bland annat fastslog att forskningsproblemet *uppstår* i gruppen och *definieras, analyseras* och *löses* i gruppen. Detta angreppssätt kan knytas tillbaka till Freires generativa teman vilka ju formulerades utifrån att pedagogen först under en tid umgåtts med de presumtiva eleverna i deras värld och lyssnat in vad som var viktigt i deras vardag.

Gergen (2003) talar om meningsskapandet i den gemensamma dialogen som långt viktigare än de enskilda rösterna som hörs. Ju fler som deltar och ju färre hinder för deltagande, desto mer relevant blir utkomsten för samhället i stort. Demokratins styrka ligger i upprätthållandet av relationer mellan människor, menar Gergen. Han talar om en första och en andra ordningens demokrati. Med första ordningens demokrati inom aktionsforskning menas aktiviteter som samlar grupper av människor och ger möjlighet till effektivare meningsskapande, kulturellrelaterad dialog och samordning. Andra ordningens demokrati inom aktionsforskning exemplifierar Gergen med Gustavsens (1990) demokratiska dialog där olika grupper från stora organisationer möts i relationsskapande snarare än produktionsorienterade dialoger. En kritik finns mot tredje persons aktionsforskning, och därmed mot andra ordningens demokrati, bland annat hos Torbert (2001), som hävdar att i verkligheten är alla tredje persons aktionsforskningsorganisationer dominerade av ofrivilliga, ickegemensamma, ensidiga maktrelationer även om det kan finnas undantag av mer demokratisk karaktär.

...all third-person organizations and states are dominated by relatively non-voluntarily, non-mutual unilateral power relations, even though there may be pockets and occasional democratic occasions of more mutual organizing. (Torbert 2001, sid. 256)

Torbert menar att bland all praktik, metodik och teori som är kopplat till tredje persons aktionsforskning så är den viktigaste frågan hur man engagerar, motiverar och gradvis förändrar ensidig makt, en aspekt som ju är en av PAR- rörelsens hörnstenar.

Alla deltagare i en dialog i en aktion har sin auktoritet, given av de erfarenheter, kunskaper, kompetenser och värderingar man bär med sig som person. Något motsatsförhållande mellan auktoritet och demokrati behöver inte finnas, däremot så är möjligheten att delta i dialogen en viktig aspekt på demokrati. Såväl Ospina (2004), Gergen (2003) som Torbert (2001) pekar på dialogens meningsskapande betydelse. Gergen kallar dialogkonferenserna (inte den demokratiska dialogen som sådan) för andra ordningens demokrati, vilket skulle kunna tydas som en lägre grad av demokrati än den som råder när människor möts ansikte mot ansikte. Det är dock snarare själva formen för meningsskapande Gergen markerar med detta ”andra ordningens” än att andra ordningens demokrati har ett lägre värde. Den demokratiska aspekten finns inom aktionsforskningen, men, som tidigare antytts, mer dominerande och framträdande inom PAR- familjen. Det är dock svårt att utifrån merparten av källorna dra slutsatsen att demokrati är drivkraften inom aktionsforskningen, och empowerment med rötter i Freires befrielsepedagogik syns ännu mindre vara drivkraften. Är det så att samhällets behov av kontextualiserad, socialt robust kunskap, och de alltmer diffusa gränserna mellan stat, samhälle, ekonomi, kultur och vetenskap är det som givit aktionsforskningen en renässans och blivit dess drivkraft?

5.4 Kort sammanfattande reflektion av kapitlet

Både Parks och Eikelands kunskapssyn kan återknytas till *Mode-2* och huvudfrågorna om social rättvisa och demokratisering av kunskap. Tillvaratagande av erfarenhet och artikulering av praktisk (eller ibland tyst) kunskap pekar också i riktning mot *Mode-2*. Artikulering och tillvaratagande av människans erfarenhet i en praktik, ger kontextualiserad kunskap.

Skillnaden mellan det talade och det skrivna ordet⁸ har betydelse inom aktionsforskningen, detta då forskningsprocessen äger rum i en praktik. Att se forskning och rapportering som två skilda processer som McNiff (2002) hävdar, kan te sig riktigt. Samtidigt kan en tudelning nog delvis överbryggas, om de i forskningsprocessen ingående deltagarna också får medverka i rapporteringen, exempelvis genom att läsa och ge synpunkter på manus i olika stadier av skrivandet.

Demokrati och auktoritet står inte i motsatsförhållande till varandra, konstaterar Ospina et al (2004), inte överraskande. Demokratiaspekter finns i all slags aktionsforskning, denna forskning äger ju rum i en praktik, där forskaren möter deltagarna, relationer finns och utvecklas. Om demokratins styrka ligger i upprätthållandet av mänskliga relationer, som Gergen (2003) menar, finns också här en knytning till det skisserade *Mode-2*. I ett öppnare forskarsamhälle, där socialt robust kunskap bildas, är relationerna viktiga.

⁸ En komplex fråga som endast berörs mycket kort här

6 Aktionsforskningens avsikt och aktörer, sammanfattande diskussion

I detta kapitel för jag en diskussion baserad på de inriktningar inom aktionsforskning jag studerat utifrån deras påverkan på deltagare, forskning och samhälle. Avsnittet inleds med en reflektion över svagheter i studiets genomförande.

Utifrån de röster som tidigare hörts, tillsammans med min egen, försöker jag nedan knyta ihop arbetet.

Syftet med detta arbete har varit att undersöka och problematisera den moderna aktionsforskningens praktik och teori och i samband därmed få en överblick över den moderna aktionsforskningens inriktningar, genomförande och betydelse för kunskapsbildning och aktörer. Ju mer jag arbetat med frågeställningen desto bredare har jag varseblivit att den är. Redovisningen av de olika inriktningarna har fått varierat utrymme, svagast belyst är Action Science. Samtidigt var en överblick av aktionsforskning en del av den kunskap jag ville tillägna mig. Med facit i hand hade en fördjupning i någon av inriktningarna eller en utveckling av en enskild aspekt av aktionsforskning bidragit med om inte mer ny kunskap så i alla fall mer kunskap av mindre allmängiltig karaktär.

Samtidigt är det svårt att gå på djupet innan en god grund har lagts, en grund jag försökt lägga i kapitel tre och fyra. Ett försök till fördjupning och syntetisering har ändå gjorts i föregående kapitel, där en belysning av aspekter som kunskapssyn, erfarenhet och demokrati har gjorts.

Som nämnts i metodavsnittet så är urvalet av litteratur avgörande i en teoretisk studie. Det hade varit en lisa att kunna komplettera de olika textdokumenten med ett antal intervjuer, intervjumaterial som sedan kunnat utgöra grunden för en självständigt komponerad, frammejslad oantastlig kunskapsbank. Men planen var att genomföra en helt teoretisk studie, baserad på litteratur. Urvalet av monografier och artiklar, selektionen av vad som var betydelsefullt för studien i texterna samt tolkningen av texterna bygger tillsammans studien. Urval och tolkningar hade kunnat göras på ett annat sätt. Referenserna beskrivande de olika inriktningarna inom aktionsforskning, klassikerna som exempelvis Kolb, Lewin, Freire och Argyris uppfattar jag ändå som centrala och givna, medan de mer ”moderna” referenserna säkert hade kunnat ersättas av andra, även om jag bedömer att det inte bör vara möjligt att i en studie som denna att förbigå artikelsamlingen i Reason & Bradburys (2001) Handbook of Action Research och knappast heller tidskriften Action Research. Viktigt är dock att framhålla, att de olika aktionsforskningsinriktningarna exemplifierats med någon eller några former för genomförande, men att det finns många fler.

Att studien är mer subjektiv än objektiv igenom hela processen från inledande research till slutförd rapportering behöver egentligen inte skrivas ut.

6.1 Praktikern i fokus

Det som slagit mig när jag nu studerat aktionsforskning i litteraturen, är den kraftiga fokuseringen på praktikern. I flera av källorna (se exempelvis Gaventa & Cornwall 2001, Gustavsen 1990, Chiu 2003) ägnas merparten av utrymmet åt att belysa forskningsprocessen utifrån ett deltagarperspektiv, exempelvis hur de skall samtala under demokratiska former, upprättas och få empowerment. Uppgifterna om forskarens roll och hur forskningen mer praktiskt bedrivs belyses med vissa undantag knapphändigt eller inte alls. Även en utläggning om forskarens metoder för utvärdering saknas oftast. Kanske är det så, att man i denna, som jag uppfattar, nya våg av aktionsforskning inledningsvis vill betona nyttan för deltagarna inom arbetsliv, utbildningsväsende och företag för att vinna terräng och i förlängningen erhålla ett mer långtgående erkännande av forskningen och utökade resurser?

Att lösa problemen deltagarna arbetar med i ett aktionsforskningsprojekt är långt viktigare än att ny kunskap bildas, menar bland annat McNiff (2002) och Lincoln (2001). Även om lösandet av människors problem är centralt och den önskade förändring som initierade aktionen faktiskt ägt rum, så bör rimligen kvalitet i utvärdering och rapportering vara av stor betydelse för forskningens trovärdighet och implementeringspotential. Samtidigt får förändringsfokus, ofta i form av problemlösning, inte tappas bort i en aktion, även om utfallet rimligtvis ibland blir att önskad förändring uteblir.

Den demokratiska dialogen syftar till att bygga broar mellan praktiker och forskare, menar Pålshaugen (2001), något som nog kan tillskrivas alla inriktningar inom aktionsforskning. Forskare och praktiker närmar sig varandra, praktikern omvandlas från ett objekt som beforskas till ett subjekt i forskningsprocessen. I balansen mellan forskares och deltagares ansvar och positioner i en aktion uppfattar jag en diskrepans mellan de inriktningar av aktionsforskning jag studerat. I den inriktning som är Kurt Lewin mest trogen uppfattar jag att forskaren fortfarande är den som har kontrollen och formulerar forskningsfrågan, handleder processen, utvärderar och rapporterar. Freires pedagogik uppfattar jag som en mellanform, där pedagogen egentligen fortfarande har mycket av kontrollen. I Freires arbetsätt läggs stor möda på att fånga upp deltagarnas "värld" i arbetet med undersökning och formulering av generativa teman och deltagarna har sedan stor möjlighet att påverka lärandeprocessen i kulturcirkelarna. Den bland de av mig studerade inriktningarna som jag skulle vilja placera längst ifrån Lewins är Participatory Research (PR). I denna inriktning uppstår, definieras, diskuteras och löses problemet av deltagarna tillsammans med forskarna – från början till slut. Inom PR framhålls att forskaren är en engagerad deltagare som är påverkbar och lär under processens gång.

Själva rapporteringen av forskningen berörs i princip inte av någon mer av mina källor än McNiff (2002), som ser forskningen och rapportskrivandet som två processer som kompletterar varandra, där forskningen handlar om att arbeta tillsammans med deltagarna medan rapportskrivandet handlar om att lära av deltagarna. I en aktion, där kunskapsbildandet skett i samarbete mellan forskare och praktiker, menar jag att en dialog borde kunna föras också under rapportens framväxt, för att man så långt det är möjligt skall kunna se att de tolkningar texten ger uttryck för överensstämmer med uppfattningarna hos deltagarna i aktionen. Rapporten är instrumentet för kunskapens spridning, kanske är den oviktig för deltagarna i aktionen - men kan ha stor betydelse

som påverkansmedel och informationskälla för den presumtiva läsarkretsen och indirekt den långsiktiga utvecklingen inom ett område.

6.2 Lärande och aktionsforskning

All aktionsforskning har en anknytning till lärande och kunskapsbildning hos individer, inom grupper och inom organisationer. Erfarenhetsbaserat lärande, baserat på teorin om interaktioner mellan erfarenhet, reflektion, konceptualisering och experimenterande är en hörnsten i detta. Som tidigare sagts, är ambitionen att knyta samman teori och praktik aktionsforskningens viktigaste syfte, eller kanske rentav att smälta samman teori och praktik. Det är också möjligt att dra paralleller mellan det som Molander (1996) uttrycker som *kunskap i handling* och lärandet genom aktioner. McNiff (2002) menar att alla praktiker är kapabla att generera giltiga teorier, teorier som de kan få erkända i såväl mer inofficiella som mer professionella fora, något som väl överensstämmer med Eikeland's (2001) syn på relationen mellan erfarenhet och teori. Erfarenhet är en slags dold, utsagd teori medan teori är medvetandegjord erfarenhet, menar Eikeland. Aktionsforskning har sin utgångspunkt i det erfarenhetsbaserade lärandet, vilande på grunder från pedagogikens giganter Piaget, Lewin och Dewey. Kolb syntetiserade deras teorier 1984 i en modell, i form av en cirkel. Cirkeln illustrerande att lärandet uppstår i interaktionen mellan aktiviteterna erfarenhet, reflektion, konceptualisering och experimenterande. Men ordningsföljden i interaktionen mellan nämnda aktiviteter kan, som exempelvis McNiff (2002) hävdar, variera och upprepa sig på ett mer eller mindre oregelbundet sätt.

Nonaka & Takeuchi (1995) modell för artikulering av tyst kunskap är användbar inom aktionsforskning, menar Hansson (2003). Den tysta (praktiska) kunskapen delas, blir till ord och bilder medförande nya tankemodeller eller know-how uppstår. Här möjliggörs utveckling och spridning av den praktiska kunskapen, som först var tyst (tacit). Nonaka & Takeuchi bygger sin modell på erfarenheter från japanska fabriker, där man i syfte att fånga upp värdefull kunskap från fabriksgolvet har funnit att artikulering och konceptualisering av tyst kunskap fungerar.

Freires befrielsepedagogik (1977, sid. 5-42) är i många stycken fascinerande. Tänk bara att genom en väl genomtänkt pedagogik kunna lära vuxna analfabeter läsa. Freires idéer har också inspirerat PAR- rörelsen med några av dess ”syskon”, som jag tidigare beskrivit. Dessa rörelsers honnörsbegrepp är sådana som deltagande, demokrati, kunskap i handling, befrielse och empowerment. Som antyds, handlar det i dessa aktioner om något mer än bara lärande, även om lärande också spelar viktig roll - med då i direkt koppling till demokrati befriande och empowerment. Att i Freires anda knyta an till och bygga undervisning (kulturcirkelarna) på det människor upplever som centralt och viktigt i sin vardag, som Freire gjorde genom sina undersökningar av generativa teman måste ha en oerhörd genomslagskraft i lärandet. Likaledes bör det upprättande av människor som Participatory Research (PR) syftar till indirekt även bidra till kunskapsbildning.

6.3 Att forska i sitt eget liv?

Några av mina källor exemplifierar aktionsforskning i första person, vilket medför att man gör en undersökning på sig själv i sitt eget liv (Marshall 2004, White 2004). Själva dokumentationen i forskningsprocessen utgörs av anteckningar som förs enligt något mönster kopplat till situationer i det sammanhang man vill utforska. I denna kategori av forskning finns flera aspekter som blir avgörande för kvaliteten och i förlängningen trovärdigheten för forskningen. Den kanske viktigaste aspekten är forskningsbarheten i den fråga man ställer. En annan aspekt är vad man skriver och vad man faktiskt medvetet utelämnar. Ytterligare en aspekt är vad som betonas och vad som endast flyktigt berörs. Vid en första anblick ter sig denna typ av forskning som omöjlig. Att vara både den som formulerar forskningsfrågan, subjekt i aktionen, utvärderare och rapportör i samma person kan väl knappast generera något som är intressant för någon mer än sig själv? Teoretiskt hade rapporten kunna skrivas utan att någon aktion ägt rum. Jag ser, utifrån de få exempel jag studerat, problem med aktionsforskning i första person.

För att återgå till Marshall (2004) och White (2004), så visar det sig att de båda i ett visst stadium i aktionen övergår till en dialog med andra, i klartext tar de steget från första till andra persons aktionsforskning. De får feedback på sina tankar och går sedan vidare i sin process. Men villkoren för aktioner i första person måste vara likadana som för annan forskning, att en metodik följs, som sedan finns dokumenterad i en rapportering. Det gäller för aktionsforskaren i första person att organisera sitt antecknande och på ett klokt sätt följa i förväg upprättade kvalitetskriterier för dokumentationen. Att som Marshall och White söka feedback för att kunna utveckla sitt tänkande är sannolikt nödvändigt, om de forskningsfrågor man söker besvara är av mer komplex art. Att enbart tänka själv gör att man följer sitt utstakade spår och får svårt att kliva ur det. Låg komplexitet i en frågeställning bedömer jag som ett villkor för aktionsforskning i första person. Aktionsforskning i första person kan fungera, men kvalitets- och validitetskrav sätter sannolikt gränser för dess möjligheter.

6.4 Syftar aktionsforskning till något mer än kunskapsbildning?

Syftar aktionsforskning till något mer än kunskapsbildning? Detta är en av de frågor jag försökt besvara i denna studie. Svaret på denna fråga skulle kunna vara ett odelat ja för vissa inriktningar av aktionsforskningen, men ett nej för andra. Det handlar också om utifrån vilka kriterier man definierar och betraktar forskning. Forskning skulle bildligt kunna sägas handla om att producera ny kunskap, utreda var denna kunskap är tillämplig och utveckla teorier om det som studeras (Leino & Leino 1992). Bland de inriktningar inom aktionsforskning som har andra syften än kunskapsbildning räknar jag Freires efterföljare, PAR- familjen och Action Science, aktionsforskningsinriktningar där medvetandegörande, befrielse, demokrati och empowerment är överordnade lärandet.

Forskningens betydelse i samhället har snarare ökat än minskat på senare år och andelen högskoleutbildade personer blir allt större. Nowotny et al (2001) talar om en utvidgning av såväl vetenskapens innehåll som en utökning av antalet människor som deltar i

forskningen. Forskningen genomsyras alltmer av samhället, och vi går mot ett samhälle som författarna benämner *Mode-2*, innebärande en ökning och en spridning av de sociala aspekterna i forskningen. Överensstämmer detta med den renässans för aktionsforskning, med större involvering av människor ute i samhället, som jag tycker mig kunna skönja? Ja, kanske finns det en sådan tendens, om man tar utgångspunkt i det jag framfört tidigare i arbetet. Samtidigt verkar drivkraften för sökande av mer socialt robust kunskap mer vara styrd av samhällsutvecklingen i stort än ambitionen att utveckla människor.

Inom PAR-familjen tillåts och accepteras olika sorts vetande, vilket bland annat innebär att känslor och handling är lika viktiga som uppfattning och rationalitet. Medvetandegörande, upprättande och empowerment av svaga grupper är här en viktig del av aktionsforskningen som sådan. PAR utgörs av närliggande forskningsmetoder som inte bara bidrar till att ge röst åt dessa utsatta grupper utan också vill bidra till att dessa människors problem löses. Här framträder ett dilemma, samhällets mål med forskningen framstår inte som en ambition att vilja lösa människors problem eller ge dem en starkare röst i samtalet. En intressekonflikt mellan PAR- forskningens ursprungliga intentioner och samhällets intressen i form av ökad kunskapsbildning kan skönjas. Även om kunskapsbildning inte är det viktigaste målet inom PAR, så äger kunskapsbildning och lärande rum i PAR- signerade aktioner. Kunskapsbildningen kan, vill jag hävda, vara svår att undvika i en aktion, en konklusion som stöds av McNiff (2002).

Alldeles uppenbart finns det exempel på att aktionsforskningsprocessen medvetandegjort, upprättat eller på annat sätt bidragit till människors växande. Men konsekvensen av medvetandegörande, demokratisering eller empowerment i en aktion är kanske inte alltid avläsningsbara, i synnerhet inte på kort sikt. Å andra sidan är det kanske fel att betona människors upprättande i aktionsforskning alltför starkt, då det ökade intresset för relationsbaserad, kontextualiserad forskning sannolikt har sin drivkraft mer i samhällsutvecklingen som sådan än i en ökad mission att förbättra villkoren för socialt utsatta eller socialt svaga grupperingar.

6.5 Aktionsforskning– deltagarorienterad kunskapsbildning i överensstämmelse med *Mode-2*?

Vilken kan aktionsforskningens roll vara i den framtida forskningen och i det framtida samhället? *Mode-2*, som Nowotny et al (2001) skisserar, bygger kortfattat på nedanstående scenario:

- Uppkomsten av ett mer öppet system för kunskapsbildning
- Spegelvändningen av kommunikationen – kontextualisering, med människor som kommer in i alla tänkbara sammanhang i kunskapsbildningsprocessen, från dess styrning och finansiering till deltagande i form av brukare
- Skapandet av mer socialt robust kunskap
- En mer komplex roll för vetenskaplig och teknisk expertis i skapandet av socialt robust kunskap

Mer öppna system för kunskapsbildning betyder att gränserna för var forskningen börjar och slutar löses upp något i konturerna. Människor kommer mer in i forskningsprocessen, och forskarens roll kan förändras. Inom aktionsforskning finns inriktningar och

metoder där människor, utöver forskaren, har en given plats och bidrar till relationsskapande och socialt robust kunskap. En del av källorna min studie hävdar rent av att i praktiken är alla deltagare forskare. Detta kan vid en första anblick te sig provokativt och dramatiskt sett från den professionelle forskarens horisont, men jag tolkar det mer som en uppgradering av de som deltar i forskningen än en degradering av forskaren.

Andelen högskoleutbildade människor utanför lärosätena ökar. Hur påverkar detta relationerna samhälle - forskning? Kan kunskaper hos dessa alltfler högskoleutbildade om forskningsprocesser, forskningsmetoder och forskningens språk bidra till att "samhället" kommer närmare forskningen? Kan detta bidra till att gränserna börjar lösas upp? Det kan vara så. Den som en gång befunnit sig i en forskarkultur (eller, i dess utkant) har rimligtvis också lättare att knyta tillbaks dit. I den ofta socialt orienterade aktionsforskningen minskar avståndet mellan människorna och därmed knyts vetenskap och samhälle närmare varandra.

Komplexiteten och därmed osäkerheten ökar i det *Mode-2* som skisseras, och kunskapen blir alltmer bunden till sammanhanget och mindre generaliserbar. Aktionsforskning är starkt knuten till sammanhanget, och passar därmed in i den framtidsbild *Mode-2* tecknar.

Men all aktionsforskning handlar inte om kunskapsbildning, utan medvetandegörande, empowerment och uppbyggande av människor är också viktiga aspekter inom framförallt PAR- orienterade inriktningar inom aktionsforskning. Får även dessa aspekter inom aktionsforskning en skjuts i *Mode-2*? Det är svårt att sja om. Rimligtvis borde det utökade relationsskapandet som sker när människor möts också bidra till positiva sociala effekter, som gör att människors byggs upp, får empowerment och växer. Att motsatt effekt skulle uppstå är föga troligt. Med fler människor involverade ökar sannolikt demokratin, möjligheterna till kontaktskapande möten och det goda som kommer ut av detta.

6.6 Kort slutreflektion och förslag till vidare forskning

Syftet med denna uppsats har varit att undersöka och problematisera den moderna aktionsforskningens praktik och teori. Tre delfrågor restes i studiens inledning. Den första delfrågan, "*Vilka inriktningar finns det inom aktionsforskning*" har jag försökt besvara framförallt i det tredje och fjärde kapitlet och den bedömer jag vara skapligt täckt. Den andra delfrågan, "*Hur bedrivs modern aktionsforskning*" har jag försökt besvara i det fjärde kapitlet, och kan konstatera, att den besvarats på en ett övergripande plan med några få exempel från olika inriktningar inom aktionsforskningen, medan ett uttömmande svar på denna fråga hade krävt ett helt annat utrymme än det som står till buds. Den tredje delfrågan, "*är den moderna aktionsforskningen blott ett instrument för kunskapsbildning eller syftar den till något mer*", har en mycket bred amplitud. Jag har försökt att besvara den i det femte och sjätte kapitlet. Här divergerar svaret beroende på vilken inriktning inom aktionsforskning vi rör oss i. Svarets komplexitet och bärighet beror av underlaget, som hade kunnat vara större om studien begränsats en inriktning eller rent av bara en metod inom aktionsforskning. Det beror också av min förförståelse och min skicklighet i arbetsprocessen. Jag har också slutligen försökt närma mig aktionsforskningens roll i vetenskapssamhället utifrån det skisserade *Mode-2*.

Så vidare till mitt förslag på vad som kan göras nästa gång någon intresserar sig för aktionsforskning. Uppsatsen har medvetet en kantring mot ett pro-aktionsforskningsperspektiv, vilket accentueras framförallt av artiklarna i tidskriften Action Research och i antologin Handbook of Action Research, även om någon enstaka kritiker får komma till tals också. En studie som belyste aktionsforskningens nackdelar skulle vara ett bra komplement till denna studie. Studier av olika metoder inom en inriktning av aktionsforskningen är ett annat förslag för den som vill förkovra sig inom aktionsforskning.

Referenser

- Argyris, C., Putnam, R. & McLain Smith, D. (1985) *Action science : concepts, methods, and skills for research and intervention*. San Francisco, CA : Jossey-Bass
- Bradbury, H. (2001) *Learning with The Natural Step: Action Research to promote Conversations for Sustainable Development*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 307-313. London: SAGE Publications INC
- Brown, D.L., Bammer, G., Batliwa, S. & Kunreuther, A. (2003) *Framing practice-research engagement for democratising knowledge*. Action Research, vol. 1(1) sid. 81-102
- Bjerlöv, M. (1999) *Om lärande i verksamhetsanknutna samtal: en studie om prat och lärande i möten på en arbetsplats*. Solna: Arbetslivsinstitutet
- Chandler, D. & Torbert, B. (2003) *Transforming inquiry and action. Interweaving 27 flavours of action research*. Action Research 1(2) sid. 133-152.
- Chiu, L.F. (2003) *Transformational potential of focus group practice in participatory action research*. Action Research 1(2) sid. 165-183.
- Dewey, J. (1998) *Experience and education*. West Lafayette, Ind. : Kappa Delta Pi
- Eikeland, O. (2001) *Research as the Hidden Curriculum of the Western Tradition*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 145 – 155. London: SAGE Publications INC
- Freire, P. (1974) *Pedagogik för de förtryckta*. Stockholm : Gummesson
- Freire, P. (1977) *Utbildning för befrielse*. Stockholm : Gummesson
- Gaventa, J. & Cornwall, A. (2001) *Power and knowledge*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 145 – 155. London: SAGE Publications INC
- Gergen, K. J. 2003. *Action research and orders of democracy*. Action Research 1(1) sid. 39-56.
- Granberg, O & Ohlsson, J. (2004) *Från lärandets loopar till lärande organisationer*. Lund: Studentlitteratur
- Greenwood, D. J. (2002) *Action research. Unfulfilled promises and unmet challenges*. Concepts and Transformation 7:2. sid. 117-139.
- Gustavsen, B. (1990) *Vägen till bättre arbetsliv : strategier och arbetsformer i ett lokalt utvecklingsarbete*. Stockholm : Arbetslivscentrum
- Gustavsen, B. (2001) *Theory and Practice: The Mediating Discourse*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 17-26. London: SAGE Publications INC
- Gustavsen, B. (2003a) *Action research and the problem of the single case*. Concepts and Transformation 8:1. sid. 93-99.

- Gustavsen, B. (2003b) *New forms of knowledge production and the role of action research*. Action Research 1(2) sid. 153-164.
- Hansson, A. (2003) *Praktiskt taget : aktionsforskning som teori och praktik - i spåren efter LOM*. Göteborg : Dept. of Sociology, Intellecta Docusys
- Hall, B. L. (2001) *I Wish This were a Poem of Practices of Participatory Research*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 171- 178. London: SAGE Publications INC
- Hills, M. D. (2001) *Using Co-operative Inquiry to Transform Evaluation of Nursing Students' Clinical Practice*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 340-348. London: SAGE Publications INC
- Hollingsworth, S. (1997) *International action research: a casebook for educational reform*. London: Falmer
- Högskoleverket. Hemsida. [online](2006-01-19). Tillgänglig:
http://web2.hsv.se/publikationer/lagar_regler/hogskolelagen.shtml
- Kemmis, S. (2001) *Exploring the Relevance of Critical Theory for Action Research: Emancipatory Action Research in the Footsteps of Jürgen Habermas*. I Reason & Bradbury (red). 2001. Handbook of Action Research sid. 91-102. London: SAGE Publications INC
- Kolb, D. (1984) *Experiential Learning : experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund : Studentlitteratur
- Leino, A. & Leino, J. (1992) *Grundbok i pedagogik*. Esbo: Editum
- Lewin, K. (1997) *Resolving social conflicts : Field theory in social science*. Washington, DC : American Psychological Association
- Lincoln, Y. S. (2001) *Engaging Sympathies: Relationships between Action Research and Social Constructivism*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 124 – 132. London: SAGE Publications INC
- Lorentz, H. (2004) *Aktionsforskning: om likheter och olikheter i användning och benämning inom pedagogisk forskning*. Lund : Pedagogiska institutionen, Lunds universitet
- Marshall, J. (2004) *Living systematic thinking. Exploring quality in first-person action research*. Action Research 2(3) sid. 305-325.
- Molander, B. (1996). *Kunskap i handling*. Göteborg: Daidalos
- McNiff, J. (2002) *Action Research: Principles & Practice*. New York: Routledge/Falmer
- Nonaka, I. & Takeuchi, H. (1995) *The knowledge-creating company : how Japanese companies create the dynamics of innovation*. New York : Oxford University Press
- Nowotny, H., Gibbons, M. & Scott P. (2001) *Re-thinking science: knowledge and the public in an age of uncertainty*. Cambridge: Polity Press

- Ospina, S., Dodge, J., Godsoe, B., Minieri, J., Reza, S. & Schall, E. (2004) *From consent to mutual inquiry. Balancing democracy and authority in action research*. Action Research 2(1) sid. 47-69
- Park, P. (2001) *Knowledge and Participatory Research*. I Reason & Bradbury (Red). Handbook of Action Research, sid. 81-90. London: SAGE Publications INC
- Pålshaugen, Ø. (2001) *The Use of Words: Improving Enterprises by Improving their Conversations*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 209- 218. London: SAGE Publications INC
- Reason, P. & Bradbury, H. (2001) *Introduction: Inquiry and Participation in Search of a World Worthy of Human Aspiration*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 1-14. London: SAGE Publications INC
- Reason, P. & Bradbury, H. (2001) *Conclusion: Broadening the Bandwidth of Validity: Issues and Choice-points for Improving the Quality of Action Research*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 447-456. London: SAGE Publications INC
- Ricoeur, P. (1993) *Från text till handling : en antologi om hermeneutik*. Stehag : B. Östlings bokförlag
- Rolf, B. (1995) *Profession, tradition och tyst kunskap*. Nora: Nya Doxa. Andra upplagan.
- Rudolph, J. W., Taylor, S.S. & Foldy, E.G. (2001) *Collaborative Off-Line Reflection: a Way to Develop Skill in Action Science and Action Inquiry*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 405-412. London: SAGE Publications INC
- Ström, P. (1997) *Förändringsarbete och lärande: om utveckling av förändringspraktik bland vårdbiträden i hemtjänsten*. Lund: Lund University Press.
- Torbert, W. R. (2001) *The Practice of Action Inquiry*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 250- 260. London: SAGE Publications INC
- Tydén, T. (2003) *Samspelet vetenskap och praktik – ett utmanade forskningsfält*. Utbildning & Demokrati 2003, vol 12, nr 1, sid. 97-128.
- White, A.M. (2004) *Lewin's action research model as a tool for theory building*. A case study from South Africa. Action Research 2(2) sid. 127-144.
- Zeichner, K. (2001) *Educational Action Research*. I Reason & Bradbury (red) 2001, sid. 273- 283. London: SAGE Publications INC

